

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут соціально-гуманітарного менеджменту
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня бакалавра
на тему: «ІНДИВІДУАЛІСТИЧНІ ТА КОЛЕКТИВІСТСЬКІ ЦІННОСТІ
СТУДЕНТІВ ВПО ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХНІХ СЦЕНАРНИХ УСТАНОВОК»

Виконав (-ла) студент (-ка) 4 курсу, групи _Пс-41_

Напряму підготовки 053 «Психологія»

Матюх Тетяна Валентинівна

Керівник:
доктор психологічних наук,
проф. кафедри психології та педагогіки
Гандзілевська Г. Б.

Рецензент:
д. психол. н., доцент Марія АВГУСТЮК

Допущено до захисту:
Завідувач кафедри: _____
Оксана МАТЛАСЕВИЧ

Острог, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛІСТИЧНИХ ТА КОЛЕКТИВІСТСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВПО ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХНІХ СЦЕНАРНИХ УСТАНОВОК.....	9
1.1 Аналіз теоретичних підходів до вивчення індивідуалізму та колективізму....	9
1.2. Сценарні установки та ціннісні орієнтири у вимірі життєвих сценаріїв	14
1.3. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій та сценарних установок студентської молоді з числа внутрішньо переміщених осіб	21
Висновок до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛІСТИЧНИХ ТА КОЛЕКТИВІСТСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВПО ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХНІХ СЦЕНАРНИХ УСТАНОВОК	31
2.1. Методологічне обґрунтування та психодіагностичний інструментарій дослідження індивідуалістичних і колективістських цінностей та сценарних установок.....	31
2.2. Організація та процедура проведення емпіричного дослідження	35
2.3 Статистична обробка, аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження індивідуалістичних і колективістських цінностей та сценарних установок студентів-ВПО.....	38
2.4. Практичні рекомендації щодо організації психологічного супроводу та підтримки соціально-психологічної адаптації студентів-ВПО у закладах вищої освіти	61
Висновки 2 розділу	68
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	73
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Збройна агресія проти України, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру у лютому 2022 року, призвела до масового вимушеного переміщення громадян. За даними Міністерства соціальної політики України, станом на червень 2025 року в країні офіційно зареєстровано понад 4,59 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО), серед яких 59,7% становлять жінки та 19,2% діти[32]. Масштаб явища відкрив перед психологічною наукою питання, на які вона раніше не мала відповідей, як людина переосмислює свої цінності після втрати звичного середовища, чим вона керується, обираючи між самостійністю та підпорою групи, і що визначає успішність такого вибору. Емпіричні дослідження фіксують суттєво вищі показники тривоги, депресії та академічного виснаження серед переміщених студентів порівняно з однолітками без досвіду переселення[30], що свідчить про потребу в тривалому психологічному супроводі[30].

Вимушене внутрішнє переміщення є однією з найважчих форм соціальної дислокації на відміну від добровільної міграції воно відбувається без часу на підготовку і супроводжується одночасною втратою матеріальної опори, соціального оточення та символічного простору ідентичності[3;4].

Ціннісні орієнтації виступають системою пріоритетів, що регулює поведінку та зберігає відчуття неперервності власного «Я» навіть за кардинальної зміни зовнішнього контексту[30]. Вимушене переміщення трансформує ціннісну ієрархію особистості зростає значущість безпеки та базових орієнтирів, тоді як самоактуалізаційні цінності переміщуються на периферію[13; 27; 42].

Питання про те, яка саме орієнтація домінує у переміщеної людини, яка обирає між самостійністю та опорою на групу, пов'язане з конструктом індивідуалізму та колективізму. Систематичне вивчення цих орієнтацій започаткував Г. Гофстеде на матеріалі понад сімдесяти країн, виявивши зв'язок між рівнем індивідуалізму та соціоекономічними умовами суспільства[68]. Г. Тріандіс і Т. Сінгелс поглибили підхід, розрізливши горизонтальний та

вертикальний виміри обох орієнтацій і наголосивши, що «індивідуалізм і колективізм слід вимірювати на рівні особистості, а не культури», оскільки варіативність усередині культур може бути не меншою, ніж між ними[66]. В. О. Васютинський у вітчизняному контексті розкрив функціональне значення обох орієнтацій, де індивідуалісти демонструють більшу самостійність і готовність ризикувати, колективісти частіше схильні делегувати рішення та шукати опору в групі. За умов переміщення обидві стратегії можуть бути адаптивними або дезадаптивними залежно від глибинних психологічних установок особистості[8].

Недостатньо розробленою в літературі залишається проблема того, як дитячі несвідомі сценарні установки визначають ціннісні орієнтації та стратегії адаптації при вимушеному переміщенні. Концепцію життєвого сценарію, як несвідомого плану сприйняття себе та світу запропонував Е. Берн [45]. Р. Гулдінг конкретизував механізм через дихотомію батьківських заборон (обмежувальні переконання) та драйверів (соціально схвалювана поведінка), а К. Стайнер довів, що систематичне засвоєння цих послань утворює неусвідомлюване ядро сценарію [43]. Водночас Г. Б. Гандзілевська зазначає, що вимушена зміна культурного середовища руйнує звичний контекст розгортання сценарію: особистість або регресує до ранніх адаптивних рішень, або, за наявності ресурсів, переосмислює їх [10; 11].

У нормативній теорії ідентичності Е. Еріксона юнацтво визначається, як стадія розв'язання кризи самовизначення, де накладання вимушеного переміщення на нормативний процес руйнує середовище, в якому ціннісне самовизначення традиційно відбувається[47].

Студентська молодь серед ВПО опиняється у ситуації подвійної кризи, де нормативна вікова криза ідентичності збігається з травматичним досвідом переміщення. В. Селезньова наголошує, що психічний стан студентів у воєнний час та після нього визначатиме майбутній потенціал відновлення суспільства, а тому потребує системної уваги на рівні університетської політики[30]. О. Бондарчук акцентує необхідність психолого-педагогічного супроводу

переміщених студентів в освітньому просторі, оскільки поєднання обох криз підвищує ризик академічного відсіву та довгострокових порушень соціальної адаптації[6]. Водночас, попри значну кількість праць з психології ВПО та окремо з проблематики індивідуалізму-колективізму і сценарних установок, питання про те, яким чином ранні дитячі рішення пов'язані з ціннісними орієнтаціями переміщених студентів, у вітчизняній науці системно не досліджувалося[24;26].

Таким чином, актуальність роботи зумовлена масштабом явища вимушеного переміщення серед студентської молоді України, задокументованими психоемоційними наслідками для переміщених здобувачів освіти та теоретичною прогалиною у розумінні зв'язку між несвідомими сценарними установками та ціннісними орієнтаціями у групі підвищеного ризику.

Мета дослідження Теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості індивідуалістичних і колективістських цінностей студентів внутрішньо переміщених осіб залежно від їхніх сценарних установок задля покращення процесу залучення та інтеграції в нове студентське середовище.

Об'єкт дослідження індивідуалістичні та колективістські цінності внутрішньо переміщених осіб.

Предмет дослідження особливості індивідуалістичних і колективістських цінностей студентів з числа внутрішньо переміщених осіб залежно від їхніх сценарних установок.

Завдання дослідження

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення індивідуалістичних і колективістських цінностей особистості.
2. Теоретично обґрунтувати сутність, структуру та психологічні механізми формування сценарних установок особистості.
3. Розкрити психологічні особливості ціннісних орієнтацій та сценарних установок студентів внутрішньо переміщених осіб в умовах вимушеного переміщення.

4. Емпірично дослідити особливості вираженості індивідуалістичних і колективістських цінностей та сценарних установок у студентів-ВПО порівняно з студентами без досвіду вимушеного переміщення.
5. Розробити практичні рекомендації для психологів та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, щодо психологічного супроводу та підтримки соціально-психологічної адаптації студентів-ВПО у закладах вищої освіти на основі отриманих емпіричних результатів.

Гіпотези дослідження:

Гіпотеза: Існує зв'язок між сценарними установками та індивідуалістичними і колективістськими цінностями студентів

Гіпотеза: Сценарні установки виступають предикторами ціннісних орієнтацій студентів з числа внутрішньо переміщених осіб.

Гіпотеза: Існують відмінності у вираженості сценарних установок між студентами з статусом ВПО та студентами без статусу ВПО

Методологія дослідження: *теоретичні методи*, а саме: аналіз літератури та наукових джерел, систематизація наукових досліджень особливостей колективізму та індивідуалізму української молоді, класифікація, узагальнення отриманих результатів, порівняння отриманих результатів, формулювання висновків;

емпіричні методи: Опитувальник особистісного індивідуалізму-колективізму (Singelis et al., 1995 в адаптації Борисенко, 2017), опитувальник ранніх дитячих рішень (в адаптації Г. Гандзілевської та У. Нікітчук 2018);

статистичні методи: критерій Шапіро-Вілка, U-критерій Манна-Вітні, t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок, рангова кореляція Спірмена, регресійний аналіз.

Емпірична база дослідження. Дослідження проводилося на базі Національного університету «Острозька академія». Вибірку склали 50 студентів різних спеціальностей та курсів навчання, середній вік 20,5 року. Вибірку

поділено на дві рівні групи: 25 студентів з статусом ВПО (переважно з Донецької, Луганської, Харківської, та Запорізької областей) та 25 студентів без досвіду вимушеного переміщення контрольна група. Статус ВПО підтверджувався відповідно до Закону України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 р. Формування вибірки здійснювалося на засадах добровільності, збір даних відбувався дистанційно через анонімну Google-форму.

Теоретико-методологічна основа дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять, концепція життєвого сценарію та теорія батьківських заборон і ранніх дитячих рішень у межах транзактного аналізу (Е. Берн, М. та Р. Гулдінгі, К. Стайнер); теорія горизонтального та вертикального індивідуалізму-колективізму (Г. Тріандіс, Т. Сінгеліс), дослідження трансформації сценарних установок особистості в умовах вимушеного переміщення (Г. Б. Гандзілевська); наукові праці з психології адаптації внутрішньо переміщених осіб (О. Є. Блінова, І. Ушакова, Т. М. Титаренко). Методологічними принципами є принципи системності, детермінізму та розвитку.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання результатів психологами та викладачами закладів вищої освіти для психологічного супроводу, розробки програм адаптації та консультативної роботи зі студентами з числа внутрішньо переміщених осіб.

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано дві наукові статті [24;26] та тези доповідей на науково-практичних конференціях [23]; У публікаціях представлено результати дослідження індивідуалізму та колективізму сучасної студентської молоді, зокрема деталізовано специфіку зазначених орієнтацій у студентів-ВПО залежно від їхніх ранніх дитячих рішень, данні наукової роботи апробовані та представленні на науковій конференції [25], як дослідження ролі сценарних рішень у формуванні колективістських та індивідуалістичних цінностей.

Перелік робіт представлений в роботі як: Колективістські та індивідуалістичні орієнтації української студентської молоді: тези доп. Міжнар.

наук.-практ. інтернет-конф. «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (28 лют. 2025 р., м. Переяслав, Україна). Переяслав, 2025. Вип. 114. С. 105-108.

Трансформація колективістських та індивідуалістичних орієнтацій української молоді в умовах російсько-української війни: тези у збірнику матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції «Scientific Research: Modern Challenges and Future Prospects» (17-19 лют. 2025 р., Мюнхен, Німеччина). Мюнхен: MDPC Publishing, 2025. С. 268. Особливості індивідуалізму та колективізму студентів ВПО залежно від ранніх дитячих рішень. *Univsum : студентський науковий журнал*. 2026. № 32. С. 367–374.

Роль сценарних рішень у формуванні колективістських та індивідуалістичних цінностей. Дні науки Національного університету «Острозька академія» : програма наук. заходів (13 травня 2026 р., Острог). Острог : НаУОА, 2026. С. 15.

Структура та обсяг. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел (найменувань, 68 з них 25 англійською мовою) та 5 додатків. Робота містить 26 таблиць та 5 рисунків. Основний текст науково-дослідницької роботи викладено 69 на сторінках комп'ютерного набору, загальний об'єм роботи 90 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛІСТИЧНИХ ТА КОЛЕКТИВІСТСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВПО ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХНІХ СЦЕНАРНИХ УСТАНОВОК

1.1 Аналіз теоретичних підходів до вивчення індивідуалізму та колективізму

Проблема цінностей, як фундаментальних детермінант людської поведінки має глибоке філософське коріння, що передувало становленню психології, як самостійної науки. Вже в античній традиції Аристотель здійснив базовий поділ благ на самоцінні та інструментальні, заклавши концептуальне підґрунтя для сучасної класифікації ціннісних орієнтацій[39]. У XIX ст. аксіологічна проблематика набула систематичного характеру завдяки Г. Лотце, який увів критерій значущості для розрізнення об'єктивних фактів та їхнього суб'єктивного сприйняття. Далі підхід розвинули В. Віндельбанд і Г. Ріккерт, постулювавши цінності, як «важливі орієнтири, що надають сенсу людській діяльності»[39]. Ще до виокремлення психології в самостійну дисципліну категорія цінності вже несла двоїстий зміст об'єктивно значущого та суб'єктивно переживаного, що зумовило подальшу дискусію між об'єктивістськими та суб'єктивістськими підходами[1;40].

В об'єктивістській традиції цінності розглядаються, як незалежні від свідомості утворення, що передують індивідуальному досвіду, суб'єктивістська позиція наполягає, що цінність набуває змісту через акт усвідомленого вибору суб'єкта[40]. У сучасній психології обидва погляди визнаються взаємодоповнювальними, як культурно зумовлені цінності стають психологічно дієвими після інтеріоризації засвоєння через мислення, чуттєвий досвід і рефлексію[39]. Ціннісні орієнтації утворюють структурний компонент, що інтегрує накопичений досвід, мотиваційні тенденції та світоглядні переконання і становлять, за словами дослідників, «серцевину свідомості, на основі якої особистість приймає рішення щодо важливих життєвих питань»[40].

У психологічній парадигмі цінності набули статусу центрального мотиваційного конструкту передусім завдяки гуманістичному та диспозиційному напрямам. А. Маслоу розмежував дефіцитарні потреби та «потреби зростання, пов'язані з буттєвими цінностями», інтеріоризація яких є необхідною передумовою повноцінного розвитку особистості [54]. Г. Алпорт концептуалізував цінності, як компонент особистісної структури, що виконує «deskriptivnu funktsiynu ta vystupaє progresiynimi vektoraми, які визначають інтенціональність індивіда» [40].

Важливим виміром ціннісної проблематики, що традиційно залишався на периферії академічної психології, є релігійний. О. В. Матласевич [22] аналізуючи роль християнських цінностей у психологічній практиці, обґрунтовує, що духовно-моральні орієнтири милосердя, смирення, відповідальність перед іншим виступають регуляторами особистісної поведінки та не можуть бути редуковані ні до інструментальних, ні до термінальних цінностей у класифікації Рокіча [22]. Дослідниця наголошує, що у вітчизняному контексті духовні цінності глибоко вкорінені в культурній матриці і виконують інтегруючу функцію для ціннісної системи особистості в цілому, поєднуючи індивідуалістичні та колективістські орієнтири навколо ідеї служіння та спільного блага [22]. Конфігурація індивідуалізм та колективізм не є нейтральною щодо культурно-релігійного контексту, а зазнає суттєвого впливу з боку духовних традицій суспільства.

Концепція М. Рокіча «Природа людських цінностей» стала першою операціональною класифікацією цінностей у психології, що здобула широкого емпіричного застосування[47]. М. Рокіч запропонував розрізнення між термінальними цінностями «бажаними кінцевими станами існування» (свобода, рівність, зріла любов, самоповага) та інструментальними «переконаннями про найкращі способи поведінки або риси особистості» (чесність, відповідальність, амбітність) [46]. Розрізнення практично значуще, воно дозволяє з'ясувати, чи є цінність самоціллю, чи засобом досягнення чогось іншого, і точніше реконструювати мотиваційну структуру особистості [39]. Цінності, згідно з

Рокічем, є «відносно стійкими переконаннями, що виходять за межі конкретних ситуацій, мають особистісне і соціальне значення та ієрархічно організовані»[47].

Принциповим є висновок Рокіча про розрив між декларованими цінностями та реальною поведінкою, «усвідомлення власних суперечностей між цінностями може запускати процес особистісної зміни» [47].

Найбільш широко верифікованою сучасною теорією є модель базових цінностей Ш. Шварца, розроблена у 1990-х роках і перевірена у масштабних міжкультурних дослідженнях. Цінності, згідно з Шварцем, «переконання, пов'язані з бажаними цілями та способами поведінки, що виходять за межі конкретних ситуацій і слугують критеріями оцінки дій та подій» [62]. Дослідник виокремив десять універсальних мотиваційних типів і впорядкував їх у кругову структуру, де суміжні цінності сумісні та взаємно підсилюються, а розташовані на протилежних полюсах конкурують, що одночасне переслідування несумісних цінностей породжує внутрішній конфлікт і вимагає компромісу [62]. Самостійність і конформність, досягнення, доброта, влада і універсалізм утворюють полюси мотиваційної напруги, унаочнюючи структурну логіку ціннісних суперечностей.

У розширеній версії модель Шварца охоплює дев'ятнадцять конкретніших цінностей, що дозволяє тонше диференціювати мотиваційний зміст і точніше прогнозувати поведінку [67]. В рамках концепції індивідуалізм і колективізм описуються через конфігурацію, домінування самостійності, досягнення та гедонізму відповідає індивідуалістичній орієнтації, тоді як домінування доброти, конформізму та традицій колективістській. Сагів і Шварц, узагальнюючи кросс-культурні дані, підкреслюють, що пріоритети окремих цінностей варіюються під впливом соціоекономічних, демографічних та історичних чинників, а кругова структура відтворюється крос-культурно [67].

Кросс-культурну теорію індивідуалізму та колективізму систематизував Г. Гофстеде на матеріалі понад сімдесяти країн. Він визначив індивідуалізм як ситуацію, в якій зв'язки між індивідами слабкі та кожен очікується дбати про

себе і свою найближчу сім'ю, а колективізм як стан, «в якому люди від народження вбудовані у міцні, згуртовані внутрішні групи, що забезпечують їм захист в обмін на лояльність [50]. Принциповим є виявлений Гофстеде зв'язок між індексом індивідуалізму та рівнем економічного розвитку країни, заможніші суспільства демонструють сильнішу індивідуалістичну орієнтацію, що свідчить про соціоекономічну детермінацію ціннісних пріоритетів [50].

Г. Тріандіс поглибив концепцію Гофстеде, запропонувавши розрізнення горизонтального та вертикального вимірів обох орієнтацій [66]. Горизонтальний індивідуалізм поєднує автономію з визнанням рівності між людьми, вертикальний автономію з прийняттям соціальної ієрархії та конкуренції. Горизонтальний колективізм акцентує взаємозалежність і рівність усередині групи, вертикальний підпорядкування груповим авторитетам і жертвність заради колективу. Ключовим методологічним внеском Тріандіса є твердження, що «індивідуалізм і колективізм слід вимірювати на індивідуальному рівні, а не на рівні культур», оскільки «варіативність усередині культур може бути не меншою, ніж між ними» [66]. Ріаз і Джамал, операціоналізувавши цю концепцію на пакистанській вибірці, підтвердили, що «горизонтальний та вертикальний виміри дають точнішу прогностичну силу щодо конфліктної поведінки, ніж бінарний поділ на індивідуалізм та колективізм» [46].

У вітчизняному контексті В. О. Васютинський розглядає індивідуалізм і колективізм як психологічні явища, що формують ідентичність, мотиви поведінки, почуття обов'язку та відповідальності [8]. Концепція «продуктивного потенціалу» переводить обидві орієнтації з площини оціночних суджень у площину функціонального аналізу, як продуктивний потенціал індивідуалізму визначається інтернальною енергійністю та раціональним егоїзмом, а колективізму кооперативною готовністю та комунікативною чутливістю [8]. Емпіричне дослідження Васютинського на студентських і дорослих вибірках показало, що колективісти частіше демонструють залежність від сім'ї та держави та схильність делегувати рішення, тоді як індивідуалісти самотійність і готовність ризикувати. Факторний аналіз підтвердив п'ятикомпонентну

структуру продуктивного потенціалу, що свідчить про його багатовимірний характер [8]. Вітчизняний контекст є принципово важливим з огляду на специфіку культурно-релігійної традиції, на яку вказує Матласевич, де духовні цінності православного та греко-католицького середовища формують особливий тип колективізму, орієнтованого не на групову конкурентоспроможність, а на солідарність і взаємну відповідальність [22].

У психологічному функціонуванні особистості ціннісні орієнтації виконують кілька взаємопов'язаних функцій. Конститутивна функція полягає у формуванні сенсу життя та особистісних ідеалів, що задають вектор розвитку. Орієнтаційна функція забезпечує критерії вибору між альтернативами, де особистість обирає варіант дій, що відповідає провідним цінностям. Нормативна функція виражається у породженні моральних, правових та естетичних норм, що регулюють взаємодію з соціальним оточенням [40], що дає дослідницький інструмент для виявлення внутрішніх суперечностей між різними пріоритетами однієї особистості. Через ціннісні орієнтації людина визначає власну приналежність до певних соціальних груп і спільнот, що є значущим у юнацькому та студентському віці [40].

Формування ціннісних орієнтацій відбувається через соціалізацію засвоєння норм, зразків і смислів, що транслуються соціальними інститутами, як сім'єю, освітніми закладами, референтними групами, засобами масової інформації та релігійними інституціями [36]. Кожне суспільство формує власну конфігурацію ціннісних пріоритетів те, що вважається провідною цінністю в одному культурному контексті, може посідати периферійне місце в іншому. Центральним новоутворенням свідомості у ранньому юнацькому віці є психологічна готовність до адекватного життєвого самовизначення на основі сформованого світогляду [19], а ціннісні орієнтації утворюють структурний компонент, що організовує зміст цього світогляду. Е. Еріксон визначив юнацтво, як «стадію вирішення кризи ідентичності», завданням якої є інтеграція різних аспектів «Я» у цілісне відчуття себе та вибір місця у соціальному просторі [47]. На стадії відбувається перегляд засвоєних у дитинстві цінностей і формування

автономної ціннісної системи. Неспроможність вирішити кризу призводить до «рольової дифузії стану невизначеності щодо власних цінностей, переконань і соціальних ролей» [47], що безпосередньо позначається на поведінці та міжособистісних стосунках.

Берегова і Джигун емпірично підтвердили ієрархію ціннісних груп у юнацькому віці, де провідне місце займають цінності особистого життя (здоров'я, любов, сім'я), за ними індивідуальні (самотійність, матеріальне забезпечення), етичні, цінності професійної спрямованості та пізнання [2]. Міжособистісне спілкування відіграє чітку роль у формуванні ціннісних орієнтацій у юнацькому віці, через комунікацію з референтними особами відбувається інтерпретація та засвоєння культурних норм і ціннісних зразків [2]. Іваненко, застосувавши опитувальник Шварца на студентській вибірці, виявила стабільне домінування самотійності на першій позиції за результатами нормативного та індивідуального компонентів методики, тоді як доброта та універсалізм зайняли другу та третю позиції, а влада і традиції опинилися в кінці ієрархії [16].

Отже, індивідуалістичні та колективістські цінності утворюють єдину ціннісну структуру особистості, де прагнення до автономії гармонійно інтегрується з збереженням традицій та соціальною солідарністю. Як доводить світовий та вітчизняний науковий досвід, комплексна система виступає ключовим смисловим регулятором поведінки студентської молоді в умовах сучасних екзистенційних викликів. Розуміння природи індивідуалістичних і колективістських цінностей створює теоретичне підґрунтя для аналізу сценарних установ особистості та її ролі у формуванні ціннісних орієнтацій, що розглядається в наступному підрозділі.

1.2. Сценарні установки та ціннісні орієнтири у вимірі життєвих сценаріїв

Поняття Життєвого сценарію уперше запровадив американський психіатр Ерік Берн у 1960-х роках, його розгорнута концептуалізація здійснена у праці «What do you say after you say hello?»[68]. Берн визначав Життєвий сценарій, як

несвідомий план життя, укладений у дитинстві, підкріплений батьківськими впливами та реалізований через вибірккову інтерпретацію подій [45]. Іншими словами, йдеться про підсвідому програму, що задає особистості рамки сприйняття себе, інших і світу загалом, або як стереотипні форми реагування на значущі ситуації. Витоки даної концепції простежуються у психоаналітичній парадигмі. Взявши за основу постулат З. Фрейда про визначальний вплив раннього дитячого досвіду, Е. Берн здійснив його реконцептуалізацію через призму спостережуваних поведінкових актів та соціальних трансакцій[66].

На противагу класичному психоаналізу з його фокусом на інтрапсихічних конфліктах та несвідомих імпульсах, Берн переніс акцент на міжособистісну взаємодію як основне середовище формування та розгортання життєвого сценарію. Розглядаючи життєвий сценарій як інтегративне інтрапсихічне та реляційне утворення [44;66], Е. Берн запропонував класифікацію сценарних патернів за критерієм їхнього фіналу. Він виокремив три базові типи, як сценарій «переможця», де особистість успішно досягає поставлених цілей та розкриває свій потенціал, «не-переможця», життєвий шлях обмежується рутиною та середньостатистичним функціонуванням, і «невдахи» супроводжується хронічними поразками у важливих сферах через неусвідомлене відтворення деструктивних моделей поведінки. Зазначена типологія має значення для оцінки адаптивних можливостей індивіда і слугує базою для побудови стратегії психотерапевтичного та консультативного втручання[44].

Систематичний розвиток концепції здійснив К. Стайнер учень Берна у праці «Scripts People Live» 1974 [65]. Запровадив поняття сценарних послань вербальних і невербальних директивів, що транслуються батьківськими постатями через слова, поведінку та емоційний клімат взаємодії [65]. К. Стайнер диференціював батьківські трансляції на конструктивні (афірмативні), що сприяють гармонійному становленню особистості, та деструктивні (обмежувальні), які блокують емоційні прояви, потреби чи навіть базове право особи на буття. Систематичне повторення обмежувальних приписів формує ядро життєвого сценарію, перетворюючись на глибинні диспозиції індивіда щодо

власного «Я» та довілля[47]. Ключовим фактором виступає засвоєння цих директив на ранніх етапах онтогенезу, ще до формування здатності до критичної рефлексії. Через це дитина інтегрує їх як абсолютну істину, створюючи ригідні переконання, що надалі функціонують поза сферою свідомого контролю. Вагомим внеском К.Стайнера стало виокремлення «заборони на близькість» як стрижневого компонента дисфункційних сценаріїв. Він довів, що відчуження від автентичного міжособистісного контакту є універсальною ознакою деструктивних життєвих моделей, що згодом знайшло підтвердження у теорії прив'язаності та міжособистісній нейробіології[65].

Механізм формування життєвого сценарію отримав подальше уточнення у роботах Мері та Роберта Гулдінгів, які розробили дихотомію заборон і драйверів [49]. Заборони негативні директиви, що відображають страхи та незадоволені потреби батьків і надходять з «Дитячого» его-стану («не існуй», «не відчувай», «не думай», «не довіряй», «не будь близьким», «не будь дитиною», «не дорослішай», «не досягай успіху», «не належ до групи»), що мають переважно невербальний та емоційний характер і засвоюються на найбільш ранніх, доязикових стадіях розвитку. Гулдінгі підкреслювали, що заборони не є свідомими намірами батьків, найчастіше вони транслуються через тривогу, тілесну напруженість, уникання, непослідовність реакцій, через те, чого батьки не роблять, а не через те, що вони кажуть[49]. Драйвери натомість є позитивно сформульованими контрсценарними посланнями, як «будь досконалим», «будь сильним», «намагайся», «радуй інших», «поспішай», що з'являються пізніше, переважно у вербальній формі, та задають стиль соціальної поведінки, спрямованої на здобуття батьківського схвалення. Взаємодія заборон і драйверів формує специфічну конфігурацію установок та поведінкових патернів, яку особистість відтворює впродовж усього подальшого життя, нерідко навіть не усвідомлюючи цього. Драйвер «будь досконалим» у поєднанні з заборонаю «не досягай успіху» породжує хронічну напругу між прагненням до досконалості та несвідомим саботажем власних досягнень[49].

Ерскін і Залцман розробили концепцію «системи сценарію» модель, що описує чотири взаємопов'язані компоненти: сценарні переконання щодо себе, інших та якості власного життя; поведінкові, фантазійні та фізіологічні прояви; підсилюючі досвід через поточні події та емоційні спогади; витіснені потреби і почуття [66]. Перший компонент охоплює центральні переконання «Я нікчемний», «Люди небезпечні», «Світ несправедливий», що виконують роль організуючих принципів для всього подальшого досвіду. Другий компонент описує, яким чином переконання проявляються у спостережуваній поведінці, уявленнях про майбутнє і тілесних реакціях зокрема, хронічній м'язовій напруженості, особливостях пози та дихання, психосоматичних симптомах[66]. Третій компонент пояснює самовідтворювальний характер сценарію, де особистість несвідомо обирає ситуації та інтерпретує події, щоб вони підтверджували наявні переконання, поповнюючи характер досвіду[66]. Четвертий компонент вказує на глибинні незадоволені потреби потребу у визнанні, безпеці, автентичному контакті, витіснення яких підтримує сценарну систему в активному стані. Модель демонструє, що життєві сценарії функціонують на когнітивному рівні, та на рівні тіла, афекту та міжособистісних патернів, утворюючи самовідтворювальну систему. Т. Вайт розширив концепцію у «Семикутнику життєвих сценаріїв», додавши компоненти думок, переконань, звичок і тілесних патернів утримання, як фізичного відбитку сценарних установок [68]. Сукупно моделі обґрунтовують, чому установки, укорінені в ранньому сценарії, виявляються стійкими до когнітивного оскарження і чому зміна поведінки без опрацювання глибинних сценарних переконань, як правило, є нестійкою[68].

Теоретичним завданням психології залишається розкриття взаємозв'язку між життєвим сценарієм та базовими диспозиціями особистості. У парадигмі трансакційного аналізу концептуальним еквівалентом установок виступають «життєві позиції», як переконання щодо самоцінності та цінності іншого [54]. Формуючись на довербальному етапі онтогенезу, вони діють як когнітивно-афективні матриці, крізь які індивід фільтрує життєвий досвід. Екзистенційні

позиції визначають психологічний профіль особистості: «Я не ОК, ти ОК» зумовлює конформність, депресивні та тривожні тенденції; «Я ОК, ти не ОК» є підґрунтям для нарцисичних і параноїдних проявів «Я не ОК, ти не ОК» призводить до екзистенційного відчаю та соціальної ізоляції; «Я ОК, ти ОК» єдина позиція, що забезпечує психологічне здоров'я та гармонійну адаптацію[54].

Внесок у розуміння природи установок зробив Р. Ерскін, спираючись на теорію Дж. Боулбі, він довів, що сценарні конфігурації прямо залежать від типу ранньої прив'язаності [48]. Так, надійна прив'язаність корелює з позицією «Я ОК, ти ОК» і сценарієм переможця. Уникаючий тип формує драйвер «будь сильним» і блокує вираження потреб, тривожно-амбівалентний актуалізує драйвер «радуй інших» через надмірну потребу у схваленні, дезорганізований тип лежить в основі найважчих сценарних патернів, пов'язаних з дисоціацією[48].

Р. Ерскін стверджував що життєві сценарії формуються на символічному рівні, та на соматичному в пам'яті та фізіологічних реакціях виживання. Ефективна трансформація сценарію вимагає комплексного втручання: на когнітивному, афективному, поведінковому та тілесному рівнях одночасно [47].

Т. Ньютон запропонувала розглядати життєвий сценарій, як нормальний адаптивний процес психологічного розвитку, де дитина виступає активним «автором» власного сценарію, а не пасивним реципієнтом батьківських впливів, через цикл «рефлексія - гіпотеза - перевірка» вона конструює власне смислове бачення світу, де життєвий сценарій стає механізмом формування сценарію [57]. Погляд Ньютон узгоджується з теорією наративної ідентичності Дена М. Адамса, за якою особистість формує ідентичність через інтегрований у часі наратив, вибірково реконструкцію минулого та передбачення майбутнього, що виконує роль смислового каркасу для установок і поведінки [55;66;67]. М. Адамс виокремлює два виміри наративу, де агентність (відчуття власної дієвості і здатності впливати на події) та причетність (відчуття зв'язку з іншими). Сценарії з вираженою агентністю відповідають установкам активного оволодіння і

резилієнтності, сценарії з домінуванням причетності установкам на кооперацію і взаємозалежність, а їх поєднання утворює підґрунтя для найбільш зрілих і адаптивних конфігурацій ідентичності[57]. Д. Сінгер деталізував механізм через поняття «самовизначальних спогадів» ключових автобіографічних епізодів, які набувають статусу ідентифікаційних маркерів і інтерпретуються крізь призму вже наявних сценарних переконань, утворюючи петлю взаємного підсилення між сценарієм і пам'яттю[46]. Принципово, що спогади не відображають об'єктивної реальності, а є реконструкціями, відфільтрованими через наявні установки, сценарій активно добирає і переосмислює пережиті події відповідно до своїх вже закріплених переконань[11].

У монографії «Психологія життєвих сценаріїв в акме періоді українських емігрантів» [11] Г.Г. Б. Гандзілевська розглядає життєвий сценарій як динамічну структуру, що може модифікуватися та трансформуватися залежно від волі людини та соціокультурного середовища. Вимушена зміна культурного середовища спричиняє модифікацію або реструктуризацію сценарію, де особистість переосмислює засвоєні послання в нових умовах, а значущість певних сценарних елементів може посилюватися або послаблюватися під впливом нового досвіду [11]. Авторка описує порушення звичного розгортання сценарних установок під впливом стресових і травматичних подій, що може спровокувати регрес до найбільш ранніх адаптивних рішень або, за наявності відповідних ресурсів, відкривати простір для їх переосмислення [10; 11]. Завершення «незакритого гештальту», на думку Г. Б. Гандзілевської, є необхідною умову нормалізації сценарного процесу, що підкреслює значущість інтеграції емоційного досвіду, як передумови стійкої адаптації [10].

Панок В. Г. та Рудь Г. В. у монографії «Психологія життєвого шляху особистості», акцентують, що кожна особистість несе власну, неповторну історію та реалізує власний сценарій, формований досвідом і впливом середовища, а усвідомлення цього сценарію є необхідною умовою особистісного зростання [29]. В умовах воєнного часу, коли соціальне середовище різко змінюється і звичні орієнтири руйнуються, сценарій стикається з випробуванням

принципово нових обставин, до яких не має готових адаптивних патернів. Р. Джанофф-Булман у концепції «зруйнованих допущень» показала, що психологічна травма руйнує три фундаментальні установки особистості, доброзичливість світу, осмисленість подій та власну цінність [43;51]. Базові когніції відповідають «сценарним переконанням», а руйнування травмою рівнозначне сценарному зриву, що вимагає активної реконструкції нових установок щодо себе та реальності. Процес реконструкції, за Джанофф-Булман, може розгортатися за двома принципово різними траєкторіями, через асиміляцію повернення до дотравматичних установок з збереженням ілюзій, або через акомодацию вироблення більш диференційованого і реалістичного бачення світу, що враховує досвід уразливості без генералізованого відчаю[46].

Досліджуючи латентні наслідки воєнної травматизації, Б. Дрождек [46] доводить, що травматичний вплив значно ширший за клінічну картину ПТСР. На субклінічному рівні відбуваються глибокі трансформації ідентичності, системи установок та соматичного реагування. Зміни найточніше концептуалізуються через категорію життєвого сценарію, динаміка якого простежується протягом усього життєвого шляху особистості[46]. Зафіксовано специфічні сценарні деформації в осіб, які пережили травму, перманентне очікування небезпеки, руйнування базової довіри, дифузність ідентичності та нездатність до побудови близьких стосунків. Симптоматика цілком співвідноситься з деструктивними сценарними матрицями, описаними Е. Берном та Р. Ерскіном[66].

Своєю чергою, масштабне дослідження В. Ржешутека [60] розкриває механізми трансгенераційної трансляції цих установок. Автор виокремив три адаптивні стилі, як «жертва» (фіксація на травмі та ретравматизація), «онімілій» (витіснення через сімейну змову мовчання) і «борець» (збереження цілісності та пошук справедливості). Патерни інтегруються в сімейні наративи та моделі прив'язаності, формуючи життєві сценарії наступних поколінь. Емпіричне підтвердження міжпоколінної передачі травми є важливим для осмислення наслідків пролонгованої воєнної агресії в Україні, зокрема для розуміння

процесів формування ціннісно-сміслової сфери сучасної студентської молоді, чий сімейний анамнез обтяжений досвідом війни[60; 66].

Отже, життєвий сценарій виступає комплексним теоретичним інструментом для пояснення того, як ранні міжособистісні взаємини кристалізуються у базові диспозиції особистості. Продуктивний розвиток сценарного аналізу від класичних ідей трансакційної школи до новітніх наративних і нейронаукових парадигм свідчить про пояснювальні можливості. Установки, що генеруються сценарним механізмом (життєві позиції, драйвери, заборони), є стійкими, але піддаються усвідомленій корекції, що підтверджується концепцією суб'єктної активності та практикою ТА-терапії. У контексті екстремальних криз, зокрема воєнного часу, установки проходять суворе випробування травматичний досвід здатен, як актуалізувати патологічні сценарії, так і відкрити простір для смислової трансформації через феномен посттравматичного зростання. Виявлена діалектика стійкості та змін, та закономірності міжпоколінної передачі сімейних наративів, роблять теорію життєвого сценарію ключовим методологічним підґрунтям для розкриття специфіки функціонування особистості в умовах війни. Особлива актуальність цих процесів виникає в контексті вимушеного внутрішнього переміщення, психологічними особливостями ціннісних орієнтацій, яких присвячено наступний підрозділ.

1.3. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій та сценарних установок студентської молоді з числа внутрішньо переміщених осіб

Вимушене внутрішнє переміщення є з найважчих форм соціальної дислокації, на відміну від добровільної міграції, воно відбувається в умовах безпосередньої загрози безпеці, без часу на підготовку і без можливості обирати місце призначення. Людина одночасно втрачає матеріальну опору (житло, майно, роботу), соціальне середовище (сусідів, колег, звичні ритуали) і символічний простір, пов'язаний з особистою та сімейною пам'яттю.

Повномасштабна війна в Україні з 2022 року перетворила вимушене переміщення на явище, що зачепило практично кожну родину в країні [3].

Психологічний стан внутрішньо переміщеної особи (ВПО) характеризується комплексом емоційних, когнітивних і поведінкових реакцій на втрату, небезпеку та соціальну дезінтеграцію [3]. Стресово-копінгова модель Лазаруса і Фолкмана описує адаптацію, як баланс між вимогами середовища та ресурсами особистості, коли вимоги перевищують ресурси, виникає дистрес. Для ВПО практично всі базові ресурси (матеріальні, соціальні, інформаційні) виявляються дефіцитними на першому етапі переміщення. Екопсихологічна модель вказує, що адаптація відбувається одночасно на кількох рівнях середовища, мікросистеми (родина, найближче оточення), мезосистеми (освітні та соціальні заклади), макросистеми (культурні норми, державна політика). Руйнування або трансформація будь-якого з цих рівнів ускладнює перебіг адаптаційного процесу [17].

Серед усіх вікових груп студентська молодь (ВПО) перебуває в особливо складних умовах. За даними І. Пінчук, І. Фельдман, В. Селезньової і В. Вірченка, проведеного на вибірці з 1398 студентів різних регіонів України, у 85,8% респондентів виявлено симптоми депресії, у 66,1% тривожні стани, у 56,9% порушення сну, у 48,1% ознаки ПТСР. Дослідники підкреслюють, що поширеність психічних розладів і пов'язане з ними зниження академічної успішності студентів у воєнний час становлять виклик для відновлення українського суспільства і потребують реагування на інституційному та державному рівнях [30]. Серед переміщених студентів показники є вищими порівняно з однолітками, що залишилися за місцем реєстрації, адже до загальновоєнного стресу додається специфічний стрес переселення.

Цінності виступають системою життєвих пріоритетів, що формує вісь свідомості, регулює поведінку та визначає ієрархію цілей і норм [39]. Вони допомагають зберегти відчуття неперервності власного «Я» навіть за умов кардинальної зміни зовнішнього контексту. Особистість з стійкою та усвідомленою системою цінностей перебуває у значно сприятливішому

психологічному становищі, ніж та, чия ціннісна структура була розмитою або цілком визначалася зовнішніми обставинами[42].

Цінності не є статичними, вони змінюються під впливом середовища, досвіду та криз [39]. Оскільки формування цінностей відбувається через інтеріоризацію соціального досвіду, порушення зв'язків у ВПО трансформує їхню ціннісну систему. Цей процес послідовно проходить етапи переосмислення, адаптації, прийняття та узгодження нових і попередніх орієнтирів [13; 42].

Структура ціннісних орієнтацій ВПО поділяється на три рівні відповідно до моделі Маслоу [13; 42; 54]. Ядро утворюють базові людські пріоритети (здоров'я, любов, дружба, сімейне життя), навколо яких особистість концентрує ресурси під тиском кризи. Середній рівень займають інструментально-особистісні цінності (впевненість у собі, матеріальна забезпеченість, свобода, пізнання). Периферію складають естетичні та самоактуалізаційні прагнення (краса, творчість, активне життя), які втрачають актуальність при загрозі базовим потребам. При цьому О. Г. Яніт фіксує у ВПО домінування прагнення до продуктивного життя, свободи й ефективності [42].

Найгостріше переселенцями переживаються, так звані вакуумні ціннісні орієнтири, де розрив між їхньою значущістю та доступністю є найбільшим. За дослідженнями В. Дуб, найвищий рівень ціннісного вакууму стосується краси, свободи, матеріальної забезпеченості та цікавої роботи [13]. Характерно, що цінності раніше сприймалися як належне, а раптова недоступність тепер усвідомлюється та переживається особливо гостро [13].

Трансформація ціннісної системи під впливом вимушеного переміщення охоплює різні виміри особистості та розгортається нерівномірно в часі. В. Кривошеїн, Д. Денисенко і В. Балійчук, провівши якісне дослідження на основі глибинних інтерв'ю з ВПО з різних регіонів України, показали, що головною нематеріальною цінністю для внутрішньо переміщених осіб є цінність безпеки та миру [20]. Для тих, хто пережив окупацію, центральною ставала свобода у найбільш базовому сенсі, як свобода пересування, висловлювання, вибору[20].

Поряд з змістом цінностей трансформується і національна ідентичність В. Кривошеїн зафіксував зміни в процесі самоідентифікації ВПО у бік підвищення рівня домінування української ідентичності [20]. Навіть ті, хто народився або тривалий час жив у росії чи мав змішане культурне середовище, у контексті війни починали ідентифікувати себе як українці. Групова ідентичність забезпечує відчуття приналежності та соціальної опори тоді, коли звична мережа зв'язків зруйнована. Посилена національна ідентичність функціонує, як заміник локальної, вона дає відповідь на запитання «Хто я?» і «Куди я належу?» навіть тоді, коли конкретне місце приналежності втрачене. Водночас надмірна ідентифікація з великою спільнотою за умов слабкої інтеграції в конкретну приймаючу громаду може породжувати відчуження від безпосереднього соціального оточення та ускладнювати встановлення нових локальних зв'язків [20].

Трансформація концепції «дому» в досвіді ВПО, за В. Кривошеїним, відбувається за трьома моделями, як фіксація на образі втраченого дому (латентний «синдром переміщеної особи», що викликає хронічний дистрес і потребує терапії); побудова нової просторової ідентичності за нинішнім місцем перебування; або масштабування поняття дому до загальнонаціонального виміру в умовах спільної загрози [20].

Опосередковуючою ланкою між цінностями та адаптаційною поведінкою виступають копінг-стратегії. За даними В. Максименюка та Янід, носії маскулінних і андрогінних рис частіше обирають адаптивні стратегії прийняття відповідальності та позитивної переоцінки, пов'язані з інтернальним локусом контролю та резилієнтністю [21; 42; 50], що, за Н. Волинець і В. Корсуном, виступає предиктором посттравматичного зростання [9]. Натомість дезадаптивні копінги (звинувачення інших, фіксація на травмі) корелюють з фемінними рисами, високою тривожністю та низькою ефективністю реінтеграції [9; 21].

Динаміка адаптації ВПО за трифазною моделлю Н. Ільченко та Л. Романюк охоплює стадію шоку та дезорієнтації з змішанням ціннісної системи, стадію пошуку стабільності, де щоденні ритуали забезпечують ціннісну неперервність

особистості, стадію роздоріжжя [17]. Напрямок фінальної стадії залежить від наявності ресурсів (резилієнтності, соціальної підтримки, працевлаштування), їх дефіцит веде до хронізації симптомів, дезінтеграції ціннісно-мотиваційної сфери та навченої безпорадності [17]. На основі концепцій Рокіча, Маслоу та Шварца, А. Невелія фіксує пріоритетність базових потреб безпеки та виживання над автономією та самоактуалізацією [27;56]. При цьому реакція ВПО є дихотомічною, де частина осіб демонструє ціннісне збагачення, посилення солідарності, переосмислення сенсів, посттравматичне зростання, тоді як інша ціннісне збіднення з редукцією системи до прагматичного виживання та втратою здатності до життєвого проєктування [27; 68].

Соціально-економічний вимір інтеграції пов'язаний з можливостями реалізації ціннісних орієнтацій, де Н. А. Крахмальова, аналізуючи інтеграцію ВПО в Україні у 2014-2018 роках, встановила, що проблемами залишалися відсутність власного житла, фінансова нестабільність і брак доступу до медичних та соціальних послуг, близько 46% ВПО були працевлаштовані, проте значна частина відчувала брак навичок для пошуку роботи в нових умовах [52]. Авторка наголошує, що ВПО є ресурсною групою, за умов належної інтеграційної політики вони становлять значний людський капітал для приймаючих громад. Натомість тривала незайнятість підриває особистісну значущість і поглиблює ціннісну дезінтеграцію, вихід з якого потребує одночасних зусиль на соціально-економічному та психологічному рівнях[52].

Правовий вимір захисту внутрішньо переміщених осіб є системотвірним чинником їхньої ціннісної адаптації. Г. С. Журавльова обґрунтовує необхідність забезпечення державою матеріальної рівності прав ВПО з іншими громадянами [16]. У психологічному контексті надійні правові гарантії та доступ до ресурсів мінімізують рівень внутрішнього конфлікту особистості. Відчуття правової захищеності стимулює соціальну активність і запобігає пасивному виживанню, тоді як правова незахищеність породжує тривалий ціннісний конфлікт між особистісною гідністю та реальним досвідом дискримінації, що виступає хронічним стресором і блокує адаптаційні зусилля [15]

.Студентська молодь серед ВПО характеризується специфічними умовами формування ціннісної сфери, зумовленими збігом двох криз одночасно. Юнацький вік є сенситивним періодом становлення ціннісних орієнтацій, які ще не набули остаточної стабільності і відзначаються підвищеною чутливістю до зовнішніх впливів. Е. Еріксон визначав юнацтво, як стадію розв'язання кризи ідентичності, завданням якої є інтеграція різних аспектів «Я» у цілісне відчуття себе і вибір місця у соціальному просторі. Вимушене переміщення накладається на цей процес і руйнує саме те середовище, в якому ціннісне самовизначення традиційно відбувається [37;65].

В. Селезньова стверджує, що воєнний досвід суттєво впливає на ціннісні орієнтації та академічну продуктивність студентів. Серед студентів, котрі зазнали переміщення, показники академічної успішності є нижчими, а психоемоційне виснаження виражене гостріше порівняно з тими, хто не переїжджав[64; 36]. Авторка наголошує, що психічний стан студентів у воєнний час та після нього визначатиме майбутній потенціал відновлення українського суспільства, а тому потребує системної уваги на рівні університетської політики [30]. Поздовжнє дослідження психічного здоров'я студенток українських університетів упродовж 2022-2024 років зафіксувало суперечливу динаміку, між 2022 і 2023 роками спостерігалось часткове зниження страху, депресії та вигорання, однак у 2024 році показники різко зросли. Серед переміщених студенток (10,7% вибірки) рівні тривоги та депресії стабільно перевищували показники тих, хто залишився за місцем проживання. Автори підкреслюють, що подібна нестабільність не дає підстав говорити про сталу адаптацію і потребує тривалого моніторингу та підтримки [31].

У цьому контексті освітнє середовище виступає амбівалентним чинником. Воно забезпечує ВПО структурування життєдіяльності, соціальну взаємодію та відчуття цілеспрямованості, та стає додатковим навантаженням через когнітивні труднощі особистості (порушення концентрації, зниження успішності), зумовлені хронічним стресом та симптоматикою ПТСР. О. Бондарчук наголошує на важливості впровадження системного психолого-педагогічного супроводу в

умовах воєнного стану [6]. Накладання нормативної кризи юнацького віку на кризу вимушеного переміщення індукує глибоку ціннісну дезорієнтацію, що суттєво підвищує ризики академічного відсіву та дезадаптації [6]. Формування ціннісних орієнтацій відбувається через три механізми, що послідовно переводять зовнішні норми у внутрішні регулятори. Інтеріоризація забезпечує когнітивний компонент, де людина знає, що є цінністю, і може пояснити, чому [39]. Ідентифікація, наслідування позитивних рольових моделей, формує емотивний компонент, надаючи цінностям афективного забарвлення. Інтерналізація переводить цінності у стійкі поведінкові практики, завершуючи процес на культурному рівні [19]. В умовах переміщення всі три механізми виявляються під тиском, де когнітивна невизначеність підриває інтеріоризацію, втрата референтних осіб ускладнює ідентифікацію, а нестабільність умов життя перешкоджає інтерналізації нових поведінкових практик [19].

Для студентської молоді сценарні установки набувають значення у зв'язку з процесами професійного та особистісного самовизначення. В умовах вимушеного переміщення актуалізуються установки, пов'язані з безпекою, довірою до світу, досягненням успіху та автономністю. Залежно від змісту сценарних приписів вони можуть виступати, як психологічним ресурсом адаптації, так і чинником, що ускладнює соціально-психологічну інтеграцію особистості в нових умовах життя. Водночас студентський вік характеризується активним процесом формування ідентичності, професійного самовизначення та життєвого проєктування [19; 47]. Сценарні установки можуть виступати фактором ризику, та ресурсом адаптації. Драйвери, зокрема «Будь сильним», «Старайся» та «Досягай», сприяють мобілізації особистісних ресурсів, підвищують наполегливість у досягненні освітніх цілей та підтримують психологічну стійкість в умовах вимушеного переміщення [37; 38; 57].

О.В. Осика, спираючись на положення транзакційного аналізу, розглядає їх як систему несвідомих життєвих рішень і переконань, що впливають на самореалізацію, міжособистісні відносини та вибір поведінкових стратегій студентської молоді [28]. Спираючись на концептуальні положення Г. Б.

Гандзілевської щодо життєвих сценаріїв осіб у ситуаціях міграції, ми можемо стверджувати, що будь-яка втрата первинного соціокультурного та географічного простору виступає чинником сценарного зсуву[11]. За аналогією з процесами адаптації мігрантів, для студентів з числа ВПО руйнація звичного життєвого хронотопу актуалізує ранні сценарні установки та дитячі рішення, які починають виступати неусвідомлюваними регуляторами їхньої теперішньої поведінки, копінг-стратегій та трансформації ціннісної ієрархії[11]. Дослідження В. А. Дібрової показало, що для ВПО характерним є менш структуроване та менш диференційоване бачення майбутнього порівняно з особами, які не переживали вимушеного переміщення. Негативні переконання та обмежувальні уявлення про власні можливості знижують активність особистості, ускладнюють процес планування та сприяють формуванню стратегії уникання майбутнього. Переконання можуть розглядатися, як близькі за змістом до сценарних установок, оскільки визначають очікування людини щодо власного життєвого шляху та впливають на вибір поведінкових стратегій[14].

За часова перспектива студентів внутрішньо переміщених осіб характеризується більшою відкритістю та невизначеністю. Водночас провідними сферами мотивації виступають саморозвиток, міжособистісні контакти, самозбереження, матеріальне благополуччя, професійна діяльність і навчання. Що свідчить про збереження орієнтації на майбутнє навіть в умовах тривалої життєвої нестабільності, хоча зміст життєвих планів та очікувань зазнає суттєвих трансформацій під впливом досвіду вимушеного переміщення[14].

Отже, вимушене переміщення студентів-ВПО активує сценарний зсув, коли руйнація звичного життєвого простору та подвійна криза індукують глибоку ціннісну дезорієнтацію. Екзистенційний стрес актуалізує сформовані в дитинстві батьківські заборони та драйвери, перетворюючи їх на латентні регулятори адаптації. Як наслідок, деструктивні сценарні установки деформують часову перспективу особистості та редукують цінності до прагматичного виживання, а конструктивні драйвери активізують внутрішню життєстійкість і стають ресурсом для посттравматичного зростання в новому середовищі.

Висновок до розділу 1

Індивідуалістичні та колективістські цінності слід розглядати, як взаємодоповнювальні складові єдиної ціннісної структури особистості, якщо індивідуалістичні орієнтири спрямовують людину на максимальну самореалізацію, збереження внутрішньої автономії та досягнення особистих цілей, то колективістські підкреслюють значення групової солідарності, взаємної підтримки та відповідальності перед спільнотою. У комплексі ціннісні орієнтації виступають ключовими мотиваційними конструктами та смисловими регуляторами поведінки людини в умовах екзистенційних викликів.

Важливу роль у формуванні та реалізації цінностей відіграє життєвий сценарій особистості, який слугує комплексним теоретичним інструментом для пояснення кристалізації ранніх міжособистісних взаємин у базові диспозиції. Життєвий сценарій формується, як несвідома програма, що задає індивіду рамки сприйняття себе та світу, функціонуючи як набір стереотипних форм реагування на значущі ситуації. Механізм формування базується на складній взаємодії інтроектованих батьківських заборон (негативних директив) та контрсценарних драйверів (позитивних настанов), які продовжують регулювати поведінку дорослої людини на несвідомому рівні. В умовах екстремальних криз глибинні установки проходять суворе випробування, що нерідко призводить до «сценарного збою» порушення звичного розгортання поведінкових патернів під впливом сильного стресу.

Вимушене внутрішнє переміщення постає, як одна з форм соціальної дислокації, що супроводжується одночасною втратою матеріальної бази, соціального оточення та символічного простору. Досвід неминуче спричиняє ціннісну дезінтеграцію, яка проявляється у розриві між значущістю певних цінностей та можливістю їх реалізації, що призводить до появи, так званих «ціннісних вакуумів». Під тиском кризи особистість вимушено концентрує свої ресурси навколо базових пріоритетів виживання та безпеки, часто відмовляючись від більш диференційованих прагнень. Глибокої трансформації

зазнають фундаментальні категорії ідентичності, зокрема концепти «дому», свободи та національної приналежності.

Для студентської молоді з числа внутрішньо переміщених осіб ціннісна дезорієнтація є особливо гострою через накладання двох криз: нормативної вікової кризи ідентичності та травматичного досвіду вимушеного переміщення. У ситуації специфіка глибинних сценарних установок безпосередньо диктує вибір адаптаційних стратегій у новому академічному просторі. Здобувачі з конструктивними життєвими сценаріями здатні спиратися на здоровий індивідуалізм і високу життєстійкість, долаючи перешкоди з збереженням продуктивних соціальних зв'язків. Натомість деструктивні установки провокують інфантильну залежність від нової групи (де колективізм використовується винятково, як захисний механізм), або шлях дезадаптивної ізоляції через гіпертрофований індивідуалізм. Теоретичний аналіз підтверджує, що ціннісні орієнтації невіддільні від сценарних установок, а їхня взаємодія є фактором успішності соціально-психологічної адаптації студентів-ВПО в умовах пролонгованого стресу та втрати звичного життєвого простору. Теоретичний аналіз розроблених закономірностей створює підґрунтя для емпіричного дослідження взаємозв'язку між сценарними установками та ціннісними орієнтаціями студентів-ВПО, що реалізується в другому розділі роботи.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНДИВІДУАЛІСТИЧНИХ ТА КОЛЕКТИВІСТСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ВПО ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХНІХ СЦЕНАРНИХ УСТАНОВОК

2.1. Методологічне обґрунтування та психодіагностичний інструментарій дослідження індивідуалістичних і колективістських цінностей та сценарних установок.

Емпіричною базою дослідження став Національний університет «Острозька академія». У дослідженні взяли участь 50 осіб студентського віку, серед яких основну вибірку становили жінки. Однорідність вибірки за гендерною ознакою є свідомим обмеженням дослідження та зумовлена особливостями доступу до респондентів. Середнє значення віку респондентів становить 20,5 року, що відповідає періоду студентства.

До вибірки увійшли студенти різних спеціальностей та курсів навчання таких, як психологія, громадське здоров'я, право, міжнародні відносини, фінанси та бізнес-аналітика, філологія, журналістика, культурологія, менеджмент, початкова освіта. Вибірка становила 25 студентів з числа внутрішньо переміщених осіб, та 25 студентів, які не мають статусу ВПО. Статус внутрішньо переміщеної особи визначався відповідно до положень Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. Відповідно до статті 1 зазначеного Закону[31], внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який був змушений залишити або покинути своє місце проживання внаслідок чи з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини або надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру[18;31].

До категорії студентів-ВПО у межах дослідження були віднесені респонденти, які зазначили наявність офіційного статусу внутрішньо переміщеної особи. Значна частина учасників цієї групи походила з регіонів України, що зазнали впливу бойових дій, тимчасової окупації або постійної

загрози безпеці населення. Серед них були представники Донецької, Луганської, Харківської, Херсонської, Запорізької та інших областей України[28]. Даний підхід дозволив отримати ширше уявлення про психологічні особливості сучасної української студентської молоді та простежити можливі відмінності у структурі цінностей і сценарних установок залежно від життєвого досвіду респондентів. Респонденти є громадянами України та перебувають на контрольованих безпечних територіях України.

Формування вибірки здійснювалося за принципом добровільної участі. Перед початком дослідження всі учасники були ознайомлені з його метою, загальними умовами проведення та принципами конфіденційності. Респондентам пояснювалося, що отримані результати використовуватимуться виключно в узагальненому науковому вигляді. Участь у дослідженні була анонімною, а персональні дані учасників не фіксувалися у відкритих матеріалах роботи. Кожен респондент мав право відмовитися від участі на будь-якому етапі без пояснення причин. Критерієм включення до вибірки була наявність статусу здобувача вищої освіти на момент проведення дослідження.

Дослідження специфіки вираженості колективістичних та індивідуалістичних тенденцій у молодіжному середовищі було застосовано психодіагностичний інструмент, опитувальник особистісного індивідуалізму-колективізму (Singelis et al., 1995), україномовна адаптація якого здійснена О. Борисенко у 2017 році[7]. Зазначений опитувальник належить до категорії верифікованих психометричних засобів, що набули широкого поширення в міжкультурних та соціально-психологічних дослідженнях, присвячених вивченню соціальних позицій особистості крізь призму культурної динаміки. Методика побудована на теоретичній моделі, запропонованій Triandis та Gelfand (1998), відповідно до якої індивідуалізм і колективізм не є полярними категоріями, а існують у двох незалежних вимірах, як горизонтальному та вертикальному. Концептуальне розмежування дозволяє уникнути спрощеного трактування ціннісних орієнтацій та перейти до більш диференційованого аналізу соціально-психологічних установок особистості[7].

Горизонтальний індивідуалізм (ГІ) описує особистість, яка прагне до автономії та самодостатності, сприймаючи інших людей, як рівних собі. Центральними цінностями є самовираження, особистісна свобода та автентичність, або прагнення діяти відповідно до власних переконань, не орієнтуючись на соціальне схвалення і не намагаючись домінувати над оточенням. Індивіди, які дотримуються горизонтального індивідуалізму, часто уникають жорстких соціальних ролей і цінують право на індивідуальний вибір у щоденному житті[7].

Вертикальний індивідуалізм (ВІ) передбачає автономність особистості, але відрізняється визнанням соціальної нерівності та ієрархії, як природного стану речей. Особи з високими показниками за шкалою вертикальності, прагнуть виділитися в соціумі, досягти вищого статусу та перевершити конкурентів. Конкуренція, честолюбство та орієнтація на зовнішні досягнення є рисами орієнтації, де схильні оцінювати власну успішність у порівнянні з іншими, що стимулює їх до підвищення продуктивності, але може породжувати міжособистісне суперництво[7].

В той час горизонтальний колективізм (ГК) характеризується глибокою включеністю індивіда до групи на засадах рівноправності. На відміну від вертикального критерію, тут відсутнє підпорядкування авторитету, але акцентується взаємна підтримка, емоційна близькість, солідарність та спільна відповідальність за результати діяльності групи. Особистості отримують задоволення від групової взаємодії, схильні до кооперації і ставлять добробут спільноти нарівні з власними інтересами, не жертвуючи при цьому своєю ідентичністю[7].

Вертикальний колективізм (ВК) передбачає беззаперечне прийняття ієрархічних структур всередині групи та виражену лояльність до колективу. Вважається за норму підпорядкування авторитету, готові пожертвувати власними інтересами заради блага групи та демонструють високий рівень внутрішньогрупової ідентифікації. Характерне для традиційних суспільств з

сильними патерналістськими установками, де колективні норми мають пріоритет над індивідуальними прагненнями[7].

Сам опитувальник складається з 32 тверджень, рівномірно розподілених між чотирма шкалами по 8 пунктів у кожній. Відповіді фіксуються за 9-бальною шкалою Лікерта, де «1» означає повне незгоду, а «9» повну згоду з твердженням. Порівняно з стандартною 5-бальною шкалою, такий формат забезпечує ширший діапазон варіювання індивідуальних відповідей, знижує ефект центральної тенденції та підвищує дискримінативну здатність інструменту. Психометрична надійність методики є задовільною, коефіцієнти внутрішньої узгодженості α Кронбаха по окремих шкалах варіюються в межах 0.75-0.87, що відповідає загальноприйнятим критеріям прийнятної надійності у психологічних дослідженнях. Конструктна валідність інструменту підтверджена результатами конфірматорного факторного аналізу, що засвідчив відповідність емпіричної чотирифакторної структури тверджень вихідній теоретичній моделі[7].

Обраний психодіагностичний інструментарій є методологічно обґрунтованим і придатним для вивчення трансформації культурних орієнтацій студентства в умовах суспільних змін, зумовлених збройним конфліктом, процесами глобалізації та стрімкою цифровізацією соціального простору.

Для діагностики сценарних установок особистості було застосовано скорочений варіант опитувальника ранніх дитячих рішень в адаптації Г. Гандзілевської та У. Нікітчук (2018)[12]. Теоретичним підґрунтям інструменту є концепція батьківських заборон М. та Р. Гулдінгів, що розвиває ідеї транзактного аналізу Е. Берна щодо формування життєвого сценарію особистості. Згідно з концепцією, сценарні установки є інтроєктовані в ранньому дитинстві батьківські заборони, що закріплюються у вигляді ранніх дитячих рішень та визначають типові патерни поведінки, способи інтерпретації соціальних ситуацій та очікування щодо власного майбутнього[12].

Опитувальник охоплює 19 шкал, з яких 14 батьківських заборон описано М. та Р. Гулдінгамі: *не будь, не дорослішай, не будь дитиною, не будь успішним, не роби, не належ, не зближуйся, не будь значимим, не будь собою, не будь*

здоровим, не думай, не будь першим, не відчувай, не твори, решту 5 позицій складають драйвери, запропоновані Т. Келером: *будь сильним, старайся, поспішай, звеселяй інших, будь досконалим*. Кожна шкала відображає певний тип обмежувального переконання або поведінкового імперативу, що сформувалися під впливом раннього сімейного середовища та продовжують регулювати поведінку дорослої людини на рівні несвідомих настановлень[12].

Відповіді фіксуються за чотирозначною порядковою шкалою «ніколи; час від часу думаю так; ловлю себе на цій думці частіше, ніж хотілося б; не можу позбутися цієї думки»» що забезпечує простоту у заповненні та мінімізує когнітивне навантаження на респондента. Психометричні характеристики опитувальника є задовільними: коефіцієнт α Кронбаха становить 0.93, що свідчить про високу внутрішню узгодженість інструменту. Дискримінативність опитувальника, оцінена за допомогою коефіцієнта δ Фергюсона, варіює в межах 0.68-0.83 залежно від шкали, що підтверджує здатність методики диференціювати респондентів за рівнем вираженості досліджуваних конструктів[12].

Застосування інструменту в контексті дослідження є методологічно виправданим, оскільки сценарні установки на відміну від декларованих цінностей відображають глибинний, неусвідомлений рівень регуляції поведінки особистості. Аналіз сценарних заборон у поєднанні з показниками індивідуалізму-колективізму дозволяє отримати більш повну картину психологічних відмінностей між студентами з досвідом вимушеного переміщення та їхніми однолітками без такого досвіду, яка більш детально розгортається в наступному розділі.

2.2. Організація та процедура проведення емпіричного дослідження

Організація емпіричного дослідження передбачала послідовну реалізацію кількох взаємопов'язаних етапів, спрямованих на забезпечення достовірності та наукової обґрунтованості отриманих результатів. Процедура дослідження була побудована відповідно до мети роботи, специфіки обраного

психодіагностичного інструментарію та особливостей досліджуваної вибірки. Увага приділялася забезпеченню комфортних умов участі респондентів, дотриманню етичних принципів психологічного дослідження та мінімізації впливу зовнішніх факторів на результати опитування.

Збір емпіричних даних здійснювався в дистанційному форматі з використанням анонімної Google-форми, що забезпечило географічну доступність для широкого кола учасників незалежно від їхнього місця перебування. Онлайн-формат мінімізував ефект соціальної бажаності, оскільки відсутність безпосереднього контакту з дослідником знижує тиск на респондента та сприяє більш відвертим відповідям. Дотримання базових етичних принципів дослідження добровільності участі, повної анонімності та конфіденційності отриманих даних забезпечувалося на всіх етапах збору інформації.

На початковому етапі учасники заповнювали коротку соціодемографічну анкету, яка включала такі показники, як вік, стать, громадянство, освітній рівень, спеціальність, форму навчання, курс, наявність статусу внутрішньо переміщеної особи (ВПО), та область з якої було здійснено переміщення, та фактичне перебування на момент дослідження. Наявність або відсутність статусу ВПО слугувала підставою для розподілу вибірки на дві порівнювані групи. Припускається, що досвід вимушеного переміщення може суттєво впливати на ціннісні орієнтації молоді, та на поведінкові та сценарні установки, усталені патерни інтерпретації соціальних ситуацій, стратегії прийняття рішень і очікування щодо власного майбутнього. Пережитий досвід втрати звичного середовища, вимушеної адаптації до нових умов та підвищеної невизначеності може стимулювати розвиток індивідуалістичних диспозицій через зростання особистої відповідальності, необхідності самостійного вирішення побутових і соціальних проблем, та переорієнтацію з групових колективістичних стратегій на індивідуальні. Не виключається протилежна тенденція, де травматичний досвід переміщення може посилювати потребу в груповій підтримці, солідарності та приналежності до спільноти, що, своєю чергою, актуалізує

колективістичні орієнтації, як психологічний ресурс адаптації. Зібрані показники дозволили врахувати специфіку життєвого досвіду респондентів.

Після анкетної частини учасники переходили до основного дослідницького блоку, де перед початком проходження опитування респондентам надавалася коротка стандартизована інструкція щодо порядку виконання завдань та особливостей заповнення анкет. Учасникам наголошувалося на необхідності уважного ознайомлення з твердженнями та надання максимально щирих відповідей відповідно до власних переконань і життєвого досвіду. Підкреслювалося, що правильних чи неправильних відповідей у дослідженні немає. Блок складався з двох психодіагностичних інструментів, які були визначені на основі теоретичного аналізу. Першим був скорочений варіант опитувальника ранніх дитячих рішень в адаптації Г. Гандзілевської та У. Нікітчук (2018), спрямований на виявлення інтроектованих батьківських заборон, як основи сценарних установок особистості. Другим опитувальник особистісного індивідуалізму-колективізму Singelis et al. (1995) в адаптації Борисенко (2017). Середня тривалість проходження обох опитувальників становила близько 20 хвилин, що є оптимальним показником для збереження уваги та мотивації респондентів протягом усієї процедури. Жодні персональні ідентифікаційні дані не збиралися, отримані результати використовувалися виключно з науковою метою в рамках цього дослідження.

Статистична обробка результатів виконання використовується програмним пакетом SPSS. На першому етапі використовувався описовий аналіз даних, де обчислювалися середні значення та стандартні відхилення за шкалами індивідуалізму та колективізму окремо для обох груп. Для перевірки нормальності розподілу використовується весь критерій Шапіро-Вілка, як необхідна передумова для коректного застосування параметричних методів. Рівність дисперсій між групами перевірялася за допомогою тесту Левена. За умов підтвердження відповідних передумов для статистично значущих міжгрупових відмінностей у показниках індивідуалістичних і колективістських орієнтацій застосовувався t-критерій Стюдента для незалежних виборів.

Статистично значущими вважалися відмінності при рівнях $p < 0,05$. Розмір ефекту оцінюється за допомогою показника d Коена, що дозволяє застосувати практичну значущість виявлених відмінностей поза суто статистичними їх підтвердженнями. Для виявлення взаємозв'язків між сценарними установками та ціннісними орієнтаціями застосовувався коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Для порівняння групи за показниками сценарних установок використовувався U-критерій Манна-Вітні, як непараметрична альтернатива за умови порушення нормальності розподілу. Для визначення предикторів ціннісних орієнтацій застосовувався множинний регресійний аналіз окремо для кожної групи. Комплексний підхід до аналізу даних забезпечує коректність висновків і остаточну їх достовірність та відтворюваність. Слід зазначити, що обсяг вибірки ($N = 50$, по 25 осіб у кожній групі) є обмеженим для регресійного аналізу з великою кількістю предикторів, що знижує статистичну потужність висновків. Отримані результати слід розглядати як попередні, що потребують верифікації на більших виборах.

2.3 Статистична обробка, аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження індивідуалістичних і колективістських цінностей та сценарних установок студентів-ВПО

Для статистичної обробки результатів дослідження використовувався програмний пакет IBM SPSS Statistics. Аналіз емпіричних даних здійснювався відповідно до поставлених завдань дослідження та включав методи описової статистики, перевірку нормальності розподілу, кореляційний аналіз, порівняння середніх значень між групами та регресійний аналіз.

На першому етапі було проведено описову статистику з метою визначення середніх показників та особливостей розподілу досліджуваних змінних. Узагальнені показники описової статистики для шкал індивідуалізму та колективізму представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Описова статистика показників індивідуалізму та колективізму (N = 50)

Шкала	N	M	Me	SD	Min	Max	W
Індивідуалізм	50	96,96	96,50	16,85	64	140	.97*
Колективізм	50	81,04	79,00	15,30	42	123	.99*

Примітка. M - середнє значення; Me - медіана; SD - стандартне відхилення; W - критерій Шапіро-Вілکا; * $p > ,05$.

Як свідчать отримані дані, середній показник індивідуалізму у вибірці становить **M = 96,96 (SD = 16,85)**, що є помітно вищим за середній показник колективізму **M = 81,04 (SD = 15,30)**. Різниця між середніми значеннями становить 15,92 бали, що відповідає великому розміру ефекту (d Коена = 0,99). Медіани обох шкал (Me = 96,50 та Me = 79,00) практично збігаються з середніми значеннями, що свідчить про відсутність суттєвої асиметрії у розподілах.

Показники описової статистики за 19 шкалами сценарних установок (14 батьківських заборон та 5 драйверів) представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Описова статистика сценарних установок (N = 50)

Сценарна установка	M	Me	SD	Min	Max	Діап.
Не будь (не живи)	12,40	11,00	4,45	5	23	18
Не дорослішай	13,70	13,50	4,19	6	23	17
Не будь маленьким	15,26	15,00	3,20	8	21	13
Не будь успішним	12,86	13,00	5,10	5	25	20
Не будь першим	13,54	14,00	5,46	5	23	18
Не роби	11,54	11,00	3,55	5	20	15
Не зближуйся, не кохай	11,30	11,00	4,55	5	24	19
Не будь здоровим	11,70	11,00	3,98	5	23	18
Не будь собою	10,22	10,00	3,88	5	22	17
Не будь значущим	10,40	10,00	3,77	5	20	15
Не думай	12,06	12,00	4,07	5	20	15
Не відчувай	10,78	11,00	3,87	5	19	14
Не належ до групи	8,74	8,00	3,87	5	24	19
Не твори	12,78	13,00	5,00	5	24	19
Будь досконалим	12,14	11,00	3,02	6	20	14
Будь сильним	10,72	11,00	3,30	4	20	16
Старайся	12,10	12,00	3,29	6	20	14
Поспішай	12,08	12,50	3,89	5	20	15
Звеселяй інших	10,42	10,00	3,88	4	18	14

Примітка. M - середнє значення; Me - медіана; SD - стандартне відхилення; Діап. - діапазон (Max-Min); Тип: 3 - заборона, Д - драйвер.

Аналіз описової статистики сценарних установок виявив, що серед 19 досліджуваних шкал найвищий рівень вираженості демонструє установка «Не будь маленьким» ($M = 15,26$; $SD = 3,20$), тоді як найменш вираженою є установка «Не належ до групи» ($M = 8,74$; $SD = 3,87$). Середні значення більшості шкал знаходяться в діапазоні 10-14 балів, що свідчить про помірний рівень вираженості сценарних установок у досліджуваній вибірці.

Привертає увагу порівняно низький показник установки «Не належ до групи» ($M = 8,74$) на тлі високого рівня індивідуалізму ($M = 96,96$). Що може свідчити про те, що досліджувані є індивідуалістами за ціннісними орієнтаціями, проте не виявляють схильності до соціальної ізоляції чи уникнення групової взаємодії, тобто їхній індивідуалізм має радше горизонтальний характер.

Таблиця 2.3

Результати перевірки нормальності розподілу за критерієм Шапіро-Вілка ($N = 50$)

Шкала	W	df	p
<i>Ціннісні орієнтації</i>			
Колективізм	,989	50	,932
Індивідуалізм	,987	50	,837
<i>Батьківські заборони</i>			
Не будь (не живи)	,946	50	,023
Не дорослішай	,964	50	,126
Не будь дитиною (малим)	,974	50	,341
Не будь успішним	,966	50	,163
Не будь першим	,954	50	,051
Не роби	,969	50	,206
Не зближуйся - не кохай	,946	50	,024
Не будь здоровим	,950	50	,034
Не будь собою	,935	50	,006
Не будь значущим	,923	50	,002
Не думай	,978	50	,058
Не відчувай	,951	50	,036
Не належ до групи	,799	50	,000
Не твори	,967	50	,126
<i>Драйвери</i>			
Будь досконалим	,942	50	,011
Будь сильним	,950	50	,189
Старайся	,975	50	,369
Поспішай	,962	50	,111
Звеселяй інших	,959	50	,084

Примітка. W - статистика критерію Шапіро-Вілка; df - ступені свободи; p - рівень значущості. Рядки, виділені сірим кольором, позначають шкали з відхиленням від нормального розподілу ($p \leq ,05$).

Перевірка нормальності розподілу за критерієм Шапіро-Віллка (таблиця 2.3) засвідчила, що показники ціннісних орієнтацій колективізму ($W = ,989$, $p = ,932$) та індивідуалізму ($W = ,987$, $p = ,837$) відповідають нормальному розподілу ($p > ,05$), що є підставою для застосування параметричних методів аналізу. Щодо сценарних установок, розподіл є нормальним для 11 з 19 шкал: «Не дорослішай» ($W = ,964$, $p = ,126$), «Не будь маленьким» ($W = ,974$, $p = ,341$), «Не будь успішним» ($W = ,966$, $p = ,163$), «Не будь першим» ($W = ,954$, $p = ,051$), «Не роби» ($W = ,969$, $p = ,206$), «Не думай» ($W = ,978$, $p = ,058$), «Не твори» ($W = ,967$, $p = ,165$), «Будь сильним» ($W = ,950$, $p = ,189$), «Старайся» ($W = ,975$, $p = ,369$), «Поспішай» ($W = ,962$, $p = ,111$) та «Звеселяй інших» ($W = ,959$, $p = ,084$). Натомість 8 шкал відхиляються від нормального розподілу ($p \leq ,05$), серед яких найбільш виражені відхилення зафіксовано для установок «Не належ до групи» ($W = ,799$, $p < ,001$) та «Не будь значущим» ($W = ,923$, $p = ,002$). Оскільки значна частина шкал сценарних установок відхиляється від нормального розподілу, для їх аналізу та порівняння груп використовувалися непараметричні методи: критерій Манна-Вітні та коефіцієнт кореляції Спірмена. Для шкал з нормальним розподілом застосовувалися параметричні методи.

На наступному етапі дослідження було проведено порівняльний аналіз показників у групах студентів-ВПО та осіб без статусу ВПО. Для зіставлення ціннісних орієнтацій (колективізм та індивідуалізм), розподіл яких відповідає нормальному, застосовувався параметричний t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

Таблиця 2.4

Описова статистика показників ціннісних орієнтацій у групах ВПО та не-ВПО

Шкала	Група	N	M	SD	SE	95% ДІ для M
Індивідуалізм	ВПО	25	96,36	13,60	2,72	[90,74; 101,98]
Індивідуалізм	Не ВПО	25	97,56	19,85	3,97	[89,38; 105,74]
Колективізм	ВПО	25	79,56	18,05	3,61	[72,12; 87,00]
Колективізм	Не ВПО	25	82,52	12,15	2,43	[77,52; 87,52]

Примітка. *M* - середні значення; *SD* - стандартне відхилення; *SE* - стандартна похибка середнього; 95% ДІ - довірчий інтервал для середнього.

Як свідчать дані таблиці 2.4, середній показник індивідуалізму у групі ВПО становить **$M = 96,36$ ($SD = 13,60$)**, тоді як у групі не-ВПО **$M = 97,56$ ($SD = 19,85$)**. Для показника колективізму у групі ВПО отримано **$M = 79,56$ ($SD = 18,05$)**, у групі не-ВПО **$M = 82,52$ ($SD = 12,15$)**.

Звертає на себе увагу специфіка розкиду показників у досліджуваних групах. За шкалою колективізму більша дисперсія спостерігається у групі ВПО (**$SD = 18,05$ порівняно з $SD = 12,15$**) у групі не-ВПО, що може свідчити про неоднорідність колективістських орієнтацій серед осіб з досвідом вимушеного переміщення. Водночас за шкалою індивідуалізму більшу індивідуальну варіативність демонструє група не-ВПО (**$SD = 19,85$ проти $SD = 13,60$ у ВПО**).

Таблиця 2.5

Результати t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок

Шкала	F	p (Лев.)	t	df	p	ΔM	SE	95% ДІ різниці
Індивідуалізм	6,736	,012	-0,249	42,46	,804	-1,20	4,81	[-10,91; 8,51]
Колективізм	3,058	,087	-0,680	48	,500	-2,96	4,35	[-11,71; 5,79]

Примітка. *F* - статистика критерію Левена для перевірки рівності дисперсій; *p* (Лев.) - значущість критерію Левена; *t* - спостережуване значення t-критерію; *df* - ступені свободи; *p* - двостороннє значення значущості; *ΔM* - різниця середніх (ВПО мінус не-ВПО); *SE* - стандартна похибка різниці; 95% ДІ - довірчий інтервал різниці середніх, для шкали індивідуалізму використано поправку Велча (нерівні дисперсії: $F = 6,736$, $p = ,012$).

За результатами t-критерію Стьюдента (таблиця 2.5), статистично значущих відмінностей між групами ВПО та не-ВПО не виявлено ні за показником індивідуалізму (**$t(42,46) = -0,249$, $p = ,804$**), так і за показником колективізму (**$t(48) = -0,680$, $p = ,500$**).

Для індивідуалізму критерій Левена виявився значущим (**$F = 6,736$, $p = ,012$**), що вказує на нерівність дисперсій у групах, тому було застосовано поправку Велча з перерахованими ступенями свободи (**$df = 42,46$**). Для шкали колективізму критерій Левена не досяг рівня значущості (**$F = 3,058$, $p = ,087$**), що дозволяє використовувати стандартний варіант t-тесту з рівними дисперсіями ($df = 48$). Розміри ефектів є малими, для індивідуалізму d Коена = 0,07, для

колективізму d Коена = 0,19. Довірчі інтервали різниць середніх включають нуль в обох випадках $([-10,91; 8,51])$ для індивідуалізму та $([-11,71; 5,79])$ для колективізму, що додатково підтверджує відсутність значущих відмінностей між групами.

Наступним етапом емпіричного дослідження став порівняльний аналіз вираженості сценарних установок (батьківських заборон та драйверів) у групах студентів-ВПО та осіб без статусу ВПО. Оскільки результати попередньої перевірки за критерієм Шапіро-Вілка (див. табл. 2.3) виявили статистично значуще відхилення від нормального розподілу для більшості досліджуваних шкал (8 з 19 установок), застосування параметричних методів порівняння середніх величин є математично некоректним. З огляду на це, для виявлення відмінностей між двома незалежними вибірками було обрано непараметричний U-критерій Манна-Уїтні, який оперує не середніми арифметичними значеннями, а рангами, що робить його стійким до викидів та асиметрії розподілу.

Таблиця 2.6

Результати критерію Манна-Уїтні для порівняння сценарних установок у групах ВПО та не-ВПО (N = 50)

Шкала	U	Z	p	Вищі ранги
Не будь (не живи)	311.0	-0,029	0,977	Не-ВПО
Не будь маленьким	239.0	-1,433	0,152	Не-ВПО
Не дорослішай	287.0	-0,496	0,620	ВПО
Не будь успішним	280.0	-0,632	0,527	ВПО
Не будь першим	291.0	-0,418	0,676	Не-ВПО
Не роби	243.0	-1,355	0,176	ВПО
Не зближуйся, не кохай	250.5	-1,207	0,228	Не-ВПО
Не будь здоровим	302.0	-0,205	0,838	ВПО
Не будь собою	258.0	-1,063	0,288	Не-ВПО
Не будь значущим	268.5	-0,858	0,391	Не-ВПО
Не думай	301.5	-0,215	0,830	Не-ВПО
Не відчувай	259.5	-1,032	0,302	Не-ВПО
Не належ до групи	159.0	-3,005	0,003**	Не-ВПО
Будь досконалим	278.0	-0,673	0,501	ВПО
Будь сильним	209.5	-2,014	0,044*	Не-ВПО
Звеселяй інших	96.0	-4,222	<0,001***	Не-ВПО
Старайся	224.0	-1,729	0,084†	Не-ВПО
Поспішай	286.5	-0,506	0,613	Не-ВПО
Не твори	289.5	-0,448	0,654	Не-ВПО

Аналіз результатів критерію Манна-Уїтні (таблиця 2.6) засвідчив, що з 19 досліджуваних шкал сценарних установок статистично значущі відмінності між студентами-ВПО та студентами без статусу ВПО, зафіксовано для трьох установках: **«Не належ до групи»**, **«Звеселяй інших»** та **«Будь сильним»**. Ще одна шкала **«Старайся»** демонструє тенденцію до значущості ($p < ,10$). Натомість 15 шкал не виявили значущих міжгрупових відмінностей ($p > ,05$), що свідчить про загалом схожу профільну структуру сценарних установок у обох групах.

Найбільш виражену відмінність між групами виявлено за шкалою **«Звеселяй інших»** ($U = 96,0$; $Z = -4,222$; $p < ,001$). Середній ранг у групі не-ВПО (**$M_{rank} = 34,16$**) суттєво перевищує аналогічний показник у групі ВПО (**$M_{rank} = 16,84$**), що свідчить про значно вищий рівень вираженості цього драйвера у студентів без досвіду вимушеного переміщення. Установка **«Звеселяй інших»**, як поведінковий припис описує схильність підлаштовуватися під настрій оточення, пригнічувати власні негативні переживання та демонструвати позитивність заради збереження комфорту інших. Виявлена відмінність може гіпотетично пояснюватися тим, що в умовах вимушеного переміщення та хронічного стресу студенти-ВПО зіштовхуються з необхідністю захисту власних психоемоційних ресурсів, що знижує готовність постійно виступати в ролі емоційного регулятора для оточення.

Статистично значущу відмінність виявлено також за шкалою **«Не належ до групи»** ($U = 159,0$; $Z = -3,005$; $p = ,003$). Студенти без статусу ВПО демонструють вищий середній ранг (**$M_{rank} = 31,64$**) порівняно з студентами-ВПО (**$M_{rank} = 19,36$**). Тобто настанова **«тримайся осторонь»**, уникання глибокої залученості до соціальних груп, є більш характерною для групи не-ВПО. Ймовірно, це узгоджується з теоретичним припущенням про те, що досвід переміщення та соціальної нестабільності може актуалізовувати потребу в груповій приналежності та підтримці, знижуючи вираженість установки на дистанціювання від спільноти. Студенти-ВПО менш схильні до уникання

соціальних зв'язків, що може слугувати адаптивним механізмом у відповідь на пережиту соціальну дезінтеграцію.

Значуща відмінність зафіксована і за шкалою «**Будь сильним**» ($U = 209,5$; $Z = -2,014$; $p = ,044$). Середній ранг у групі не-ВПО ($M_{rank} = 29,62$) є вищим, ніж у групі ВПО ($M_{rank} = 21,38$). Драйвер «**Будь сильним**» описує установку на приховування власних переживань, уникання звернення по допомогу та прагнення впоратися з труднощами виключно власними силами. Вищий рівень показника у групі не-ВПО гіпотетично може вказувати на те, що студенти без досвіду переміщення рідше стикалися з ситуаціями, які вимагали відкритої вразливості або звернення по підтримку. Водночас студенти-ВПО, пройшовши через вимушену адаптацію та залежність від зовнішньої допомоги, можуть мати нижчий поріг готовності приймати підтримку ззовні.

Щодо шкали «**Старайся**» ($U = 224,0$; $Z = -1,729$; $p = ,084$), відмінність не досягає загальноприйнятого рівня статистичної значущості, однак перебуває в межах тенденції ($p < ,10$). Вищий середній ранг у групі не-ВПО ($M_{rank} = 29,04$ проти $M_{rank} = 21,96$ у ВПО) вказує на певну схильність студентів без статусу переміщення до перфекціоністичного функціонування під постійним тиском докладати максимум зусиль. Тенденція потребує подальшої перевірки на більшій вибірці. Найбільш виражені установки представлені на рисунку 2.1.

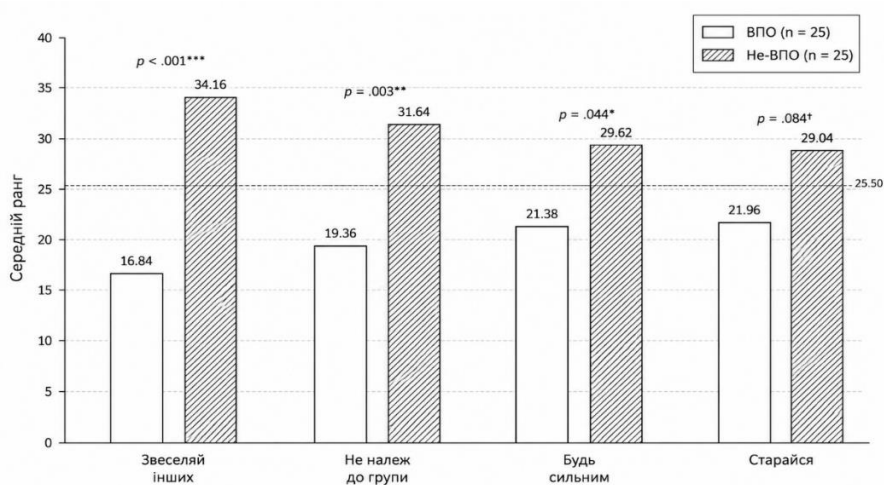

Рис. 2.1 Середні ранги за статистично значущими шкалами сценарних установок у групах ВПО та не-ВПО

Відсутність значущих відмінностей за більшістю шкал (15 з 19) потребує окремого пояснення. Зокрема, центральні для клінічної картини сценарні заборони, як «Не будь собою», «Не думай», «Не відчувай», «Не роби» та «Не будь успішним», виявилися однаково вираженими в обох групах ($p > ,20$). Це свідчить про те, що базова структура сценарних установок, сформована в ранньому дитинстві під впливом сімейного оточення, залишається відносно сталою незалежно від наступного досвіду вимушеного переміщення. Виявлені відмінності стосуються переважно соціально-адаптаційного рівня установок тих, що регулюють характер взаємодії з групою та демонстрацію власних станів у соціальному контексті.

Отримані відмінності стосуються лише окремих шкал, що дає підставу припускати, що досвід переміщення впливає насамперед на соціально-адаптаційні установки ті, що регулюють самопрезентацію, групову ідентичність та ставлення до власної вразливості. Глибинні, ранньосформовані заборони залишаються порівняно стабільними.

З метою з'ясування характеру зв'язку між сценарними установками загальної вибірки студентів та їхньою орієнтацією на колективізм і індивідуалізм було проведено кореляційний аналіз за методом Спірмена. Вибір непараметричного коефіцієнта кореляції зумовлений відхиленням розподілів низки шкал від нормального (таблиця 2.3), а також порядковою природою вимірювання досліджуваних змінних. Аналіз виконано на загальній вибірці ($N = 50$) без поділу на групи. Результати кореляційного аналізу представлено у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Коефіцієнти кореляції Спірмена між сценарними установками та орієнтаціями на колективізм і індивідуалізм ($N = 50$)

Шкала сценарної установки	ρ (Кол.)	ρ	ρ (Інд.)	ρ
Не будь (не живи)	,020	,892	-,080	,580
Не дорослішай	-,040	,782	-,313*	,027
Не будь маленьким	-,202	,159	,187	,194
Не будь успішним	,072	,619	-,213	,137

Не будь першим	,102	,483	-,453***	,001
Не роби	,009	,951	-,198	,167
Не зближуйся/не кохай	,038	,795	,022	,881
Не будь здоровим	-,101	,483	-,161	,265
Не будь собою	-,059	,684	-,128	,376
Не будь значущим	-,044	,760	,010	,946
Не думай	-,127	,380	-,337*	,017
Не належ до групи	,092	,527	-,080	,580
Не відчувай	,089	,539	,012	,933
Будь досконалим	,096	,506	-,004	,980
Будь сильним	-,001	,996	,203	,156
Звеселяй інших	-,004	,980	-,147	,307
Старайся	-,154	,286	,036	,801
Поспішай	-,055	,705	-,072	,618
Не твори	-,039	,786	-,327*	,021

Примітка. r — коефіцієнт кореляції Спірмена; Кол. - колективізм; Інд. - індивідуалізм; p - рівень значущості (двосторонній). *** $p < ,001$; ** $p < ,01$; * $p < ,05$. Сірим виділено шкали з статистично значущими кореляціями хоча б з однією орієнтацією.

Кореляційний аналіз не виявив статистично значущих зв'язків між сценарними установками та шкалою колективізму ($p > ,05$ для всіх 19 шкал). Значення коефіцієнтів переважно низькі ($|r| \leq ,20$), що свідчить про практичну відсутність лінійного зв'язку.

Зв'язок сценарних установок з шкалою індивідуалізму, де встановлено чотири статистично значущі кореляції: «Не дорослішай» ($r = -,313$; $p = ,027$), «Не будь першим» ($r = -,453$; $p = ,001$), «Не думай» ($r = -,337$; $p = ,017$) та «Не твори» ($r = -,327$; $p = ,021$). Усі значущі зв'язки є від'ємними, вищий рівень індивідуалізму асоціюється з нижчою вираженістю відповідних сценарних заборон. Найсильнішим є зв'язок з шкалою «Не будь першим» ($r = -,453$) помірна обернена кореляція, яка свідчить про те, що студенти з більш вираженою індивідуалістичною орієнтацією достовірно рідше переживають внутрішній припис уникати першості, конкуренції та досягнень. Це узгоджується з теоретичними уявленнями про індивідуалізм, як ціннісну систему, що заохочує особисте досягнення та самоствердження.

Значущі від'ємні кореляції між індивідуалізмом та шкалами «Не думай» ($r = -,337$) і «Не твори» ($r = -,327$) вказують на те, що схильність покладатися на власні рішення та самовираження, властива індивідуалістичній орієнтації,

пов'язана з меншою інтерналізацією заборон на інтелектуальну та творчу активність. Зв'язок з шкалою «Не дорослішай» ($r = -,313$) може відображати тенденцію індивідуалістично зорієнтованих студентів до більш активного прийняття дорослої автономії та відповідальності якостей, протилежних сценарній забороні на психологічне дорослішання.

Решта 14 шкал не виявила значущих кореляцій з колективізмом, ні з індивідуалізмом ($p > ,05$), значущими виявилися ті заборони, що стосуються досягнення, автономії та інтелектуальної та творчої активності сфер, у яких індивідуалістична орієнтація теоретично передбачає більш ліберальні установки. Кореляції між самими шкалами колективізму та індивідуалізму виявилися **незначущими** ($r = ,104$; $r = ,474$), що вказує на відносну незалежність ціннісних орієнтацій у досліджуваній вибірці. Аналіз представлений на рисунку 2.2.

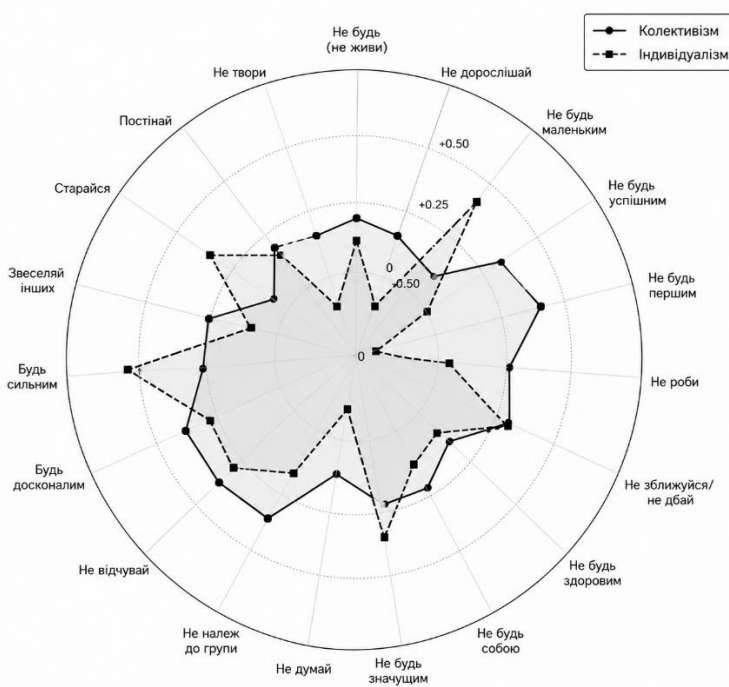

Рис.2.2. Профілі кореляцій сценарних установок з орієнтаціями на колективізм та індивідуалізм (r Спірмена, $N = 50$)

Примітка. Чорна суцільна лінія - колективізм, чорна не суцільна лінія - індивідуалізм. Центр кола відповідає $r = 0$; дуги назовні - позитивна кореляція, всередину – від'ємна. * $p < ,05$; ** $p < ,01$; *** $p < ,001$. Зірочки позначають значущі кореляції шкали індивідуалізму.

Результати кореляційного аналізу свідчать про те, що ціннісна орієнтація на індивідуалізм є значущим корелятом зниженої вираженості окремих сценарних заборон, пов'язаних з досягненням, мисленням і творчістю. Натомість

орієнтація на колективізм не виявила достовірних зв'язків з жодною з шкал сценарних ціннісних орієнтацій. Отримані результати узгоджуються з положенням про те, що індивідуалістична система цінностей менш сприятлива для інтерналізації окремих сценарних заборон.

З метою визначення прогностичної ролі сценарних установок щодо рівня індивідуалізму було проведено покрокову лінійну регресію (метод Stepwise). Покрокова регресія використовувалася як підхід для виявлення найбільш значущих предикторів, алгоритм автоматично включає до моделі лише ті змінні, що вносять статистично значущий незалежний внесок (критерій включення $p \leq ,050$, виключення $p \geq ,100$), що дозволяє уникнути перенасичення моделі при відносно невеликому обсязі вибірки. Як предиктори включено 4 установки, що показали значущі кореляції з індивідуалізмом **«Не будь першим»**, **«Не думай»**, **«Не твори»**, **«Не дорослішай»**.

За результатами покрокового відбору, до фінальної моделі увійшов лише один предиктор установка **«Не будь першим»**, яка відповідала критерію включення ($p \leq ,050$). Решта предикторів була виключена через недостатній внесок після контролю змінної. Узагальнена характеристика моделі представлена у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

**Підсумок моделі покрокової лінійної регресії (залежна змінна:
індивідуалізм)**

Модель	R	R ²	Скор. R ²	SE оцінки	Предиктор
1	,437	,191	,174	15,317	Не будь першим

Примітка. R - множинний коефіцієнт кореляції; R² - коефіцієнт детермінації; Скор. R² - скоригований R²; SE - стандартна похибка оцінки.

Модель є статистично значущою та пояснює 19,1% дисперсії індивідуалізму (**R² = ,191; скоригований R² = ,174**), що відповідає малому-середньому розміру ефекту відповідно до критеріїв Коена ($f^2 = 0,24$). Коефіцієнти регресії наведено у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Коефіцієнти регресійної моделі (індивідуалізм)

Предиктор	B	SE(B)	β	t	p	95% ДІ для B
-----------	---	-------	---------	---	---	--------------

Константа	115,224	5,843	-	19,720	,000	[103,47; 126,97]
Не будь першим	-1,349	,401	-,437	-3,365	,002	[-2,157; -0,542]

Примітка. B - нестандартизований коефіцієнт; $SE(B)$ - його стандартна похибка; β - стандартизований коефіцієнт; t - t -статистика; p - рівень значущості; 95% ДІ - довірчий інтервал для B .

Нестандартизований коефіцієнт регресії для установки «**Не будь першим**» становить $B = -1,349$ ($SE = ,401$, $p = ,002$). Означає, що зростання вираженості установки «Не будь першим» на 1 бал пов'язане з зниженням рівня індивідуалізму на 1,35 бала при фіксованих інших умовах. Стандартизований коефіцієнт $\beta = -,437$ підтверджує помірний вплив предиктора. Рівняння регресії має вигляд $Індивідуалізм = 115,224 - 1,349 \times \text{«Не будь першим»}$.

Константа ($B = 115,224$, $p = ,000$) відображає прогнозований рівень індивідуалізму при нульовому значенні установки «Не будь першим». Виключені змінні та їхні характеристики наведено у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Виключені змінні (покрокова регресія, індивідуалізм)

Змінна	Beta In	t	p	Частк. кор.	Толерантн.
Не думай	-,121	-,775	,442	-,112	,698
Не твори	,003	,019	,985	,003	,534
Не дорослішай	,008	,050	,960	,007	,607

Примітка. Beta In - β -коефіцієнт при гіпотетичному включенні; Частк. кор. - частковий коефіцієнт кореляції; Толерантн. - статистика толерантності (значення $> ,10$ виключає мультиколінеарність).

Виключені змінні «Не думай», «Не твори», «Не дорослішай» не досягли рівня значущості ($p > ,05$) при включенні до моделі. Показники толерантності (від ,534 до ,698) перевищують граничне значення $> ,10$, що свідчить про відсутність мультиколінеарності між предикторами. Відповідно, установки не вносять додаткового незалежного внеску, що пояснює «Не будь першим».

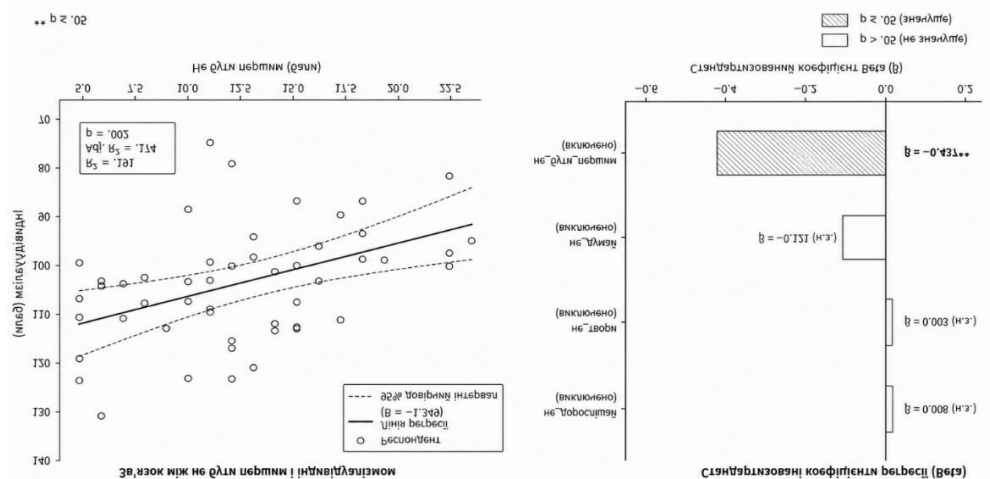

Рис. 2.3. Результати покрокового регресійного аналізу передбачення показників індивідуалізму за сценарними установками особистості

Примітка: Ліворуч: діаграма розсіювання та лінія регресії (95% ДІ) для передбачення індивідуалізму за установкою «Не будь першим». Праворуч: стандартизовані β -коефіцієнти включеного та виключених предикторів.

Серед усіх досліджуваних установок тільки «Не будь першим» виявилася статистично значущим предиктором індивідуалізму. Вищий рівень цієї заборони пов'язаний з нижчим рівнем індивідуалістичних орієнтацій. Отримана модель є обмеженою за пояснювальною силою ($R^2 = ,191$), що вказує на необхідність врахування інших психологічних чинників при поясненні індивідуалістичних орієнтацій особистості.

З метою визначення, які саме сценарні установки є прогностично значущими для формування ціннісних орієнтацій, та чи відрізняється цей зв'язок залежно від досвіду переміщення, було проведено окремий регресійний аналіз для кожної групи. Який дозволяє встановити факт зв'язку, та зрозуміти його напрям і механізм, яка саме батьківська заборона і наскільки сильно впливає на те, як студент буде своє ставлення до колективу чи власної автономії.

Для кожної моделі наводяться три таблиці, зведення моделі (пояснювальна спроможність), перевірка загальної значущості за F-критерієм та коефіцієнти регресії (внесок кожного предиктора). Метод покрокової регресії (Stepwise) автоматично відбирає лише предиктори, що мають незалежний статистично значущий вплив ($p \leq ,050$).

Перша модель відповідає на запитання, які сценарні заборони визначають рівень індивідуалізму у студентів-ВПО. З 19 досліджуваних установок алгоритм відібрав лише одну «Не будь першим», яка вже фігурувала в попередніх вимірювальних показниках, що підтверджує сталість даної установки. Решта заборон і драйверів не внесли значущого незалежного вкладу після врахування цієї змінної.

Таблиця 2.12

Підсумок моделі покрокової лінійної регресії (індивідуалізм, група ВПО)

Модель	R	R ²	Скор. R ²	SE оцінки	Предиктор
1	,470	,221	,187	12,261	Не будь першим

Примітка. R - множинний коефіцієнт кореляції; R² - коефіцієнт детермінації (частка поясненої дисперсії); Скор. R² - скоригований R²; SE - стандартна похибка оцінки.

Таблиця 2.12 показує, що модель пояснює 22,1 % варіації індивідуалізму у групі ВПО (**R² = ,221**), тобто чверть відмінностей у рівні індивідуалізму пов'язана з установкою «Не будь першим». Скоригований **R² = ,187** підтверджує, що результат є стабільним, а не випадковим для цієї вибірки.

Таблиця 2.13

Перевірка значущості регресійної моделі за F-критерієм (залежна змінна: індивідуалізм, група ВПО)

Модель	Джерело дисперсії	Сума квадратів	ст.св. (df)	Середній квадрат	F	Значущість (Sig.)
1	Регресія	981,855	1	981,855	6,531	0,018
	Залишок	3457,905	23	150,344		
	Разом	4439,760	24			

Примітка. F - критерій значущості моделі в цілому; df - ступені свободи; Sig. - рівень значущості. Модель є значущою при $p < ,05$.

F-критерій значущості регресії (таблиця 2.13) підтверджує, що модель є статистично значущою **F(1, 23) = 6,531** **p = ,018**. Це означає, що предиктор пояснює істотно більше варіації, ніж очікувалося б при відсутності зв'язку.

Таблиця 2.14

Коефіцієнти регресійної моделі (залежна змінна: індивідуалізм, група ВПО)

Предиктор	B	SE(B)	β	t	p
Константа	110,224	5,954	-	18,513	,000
Не будь першим	-1,050	,411	-,470	-2,556	,018

Примітка. B - нестандартизований коефіцієнт (на скільки балів змінюється залежна змінна при зміні предиктора на 1 бал); β - стандартизований коефіцієнт (порівняння сили впливу); p - рівень значущості. Жовтим виділено значущий предиктор.

Коефіцієнти регресії (таблиця 2.14) свідчать, що установка **«Не будь першим»** є значущим *негативним* предиктором індивідуалізму ($\beta = -,470$; $p = ,018$). Рівняння регресії *Індивідуалізм* = $110,224 - 1,050 \times$ *«Не будь першим»*. Чим більш вираженою є в людини заборона виокремлюватися та бути першою, тим нижчий її загальний рівень індивідуалізму у групі ВПО. На перший погляд зв'язок здається парадоксальним, заборона не бути першим мала б пригнічувати автономні прагнення. Однак феномен можна пояснити та гіпотетично позначити, як компенсаторний індивідуалізм тенденцію, за якої зовнішні обмеження ініціативи та дії спонукають особистість переносити прагнення до автономії у внутрішній план. Запропоноване поняття є авторською інтерпретацією отриманих даних і потребує подальшої теоретичної розробки. Коли зовнішнє оточення, ймовірно, забороняло людині відкрито проявляти ініціативу та лідерство, вона, можливо, переносить прагнення у внутрішній план та формує підвищену суб'єктивну орієнтацію на власну незалежність та автономію, як захисну психологічну позицію. На відміну від загальної вибірки, у групі ВПО виявлено негативний зв'язок між установкою *«Не будь першим»* та індивідуалізмом, що може свідчити про специфіку адаптаційних механізмів студентів ВПО. Припущення потребує подальшої перевірки.

Друга модель досліджує питання, які саме сценарні заборони впливають на орієнтацію студентів-ВПО на колективну взаємодію, групову підтримку та спільноту. За результатами покрокового аналізу алгоритм відібрав один значущий предиктор установку **«Не будь маленьким»**.

Таблиця 2.15

Підсумок лінійної регресії (колективізм, група ВПО)

Модель	R	R ²	Скор. R ²	SE оцінки	Предиктор
1	,417	,174	,138	16,108	Не будь маленьким

Примітка. R - множинний коефіцієнт кореляції; R² - коефіцієнт детермінації; Скор.² R² - скоригований R²; SE - стандартна похибка оцінки.

Таблиця 2.15 показує, що побудована модель пояснює **17,4 %** дисперсії колективізму в групі студентів-ВПО (**R² = ,174**). Стандартна похибка оцінки (**16,108**) відображає помірну індивідуальну варіативність колективістичних орієнтацій всередині досліджуваної вибірки.

Таблиця 2.16

Перевірка значущості регресійної моделі за F-критерієм
(колективізм, група ВПО)

Модель	Джерело дисперсії	Сума квадратів	ст.св. (df)	Середній квадрат	F	Значущість (Sig.)
1	Регресія	1251,462	1	1251,462	4,831	0,038
	Залишок	5951,475	23	258,760		
	Разом	7202,937	24			

Примітка. F - критерій значущості моделі в цілому; Sig. - рівень значущості.

F-критерій підтверджує значущість моделі (таблиця 2.16), **F(1, 23) = 4,831**, **p = ,038**, отримані показники свідчать про достовірну динаміку регресійного зв'язку. Коефіцієнти регресії, що відображають спрямованість та силу впливу конкретного предиктора, представлено у таблиці 2.17.

Таблиця 2.17

Коефіцієнти регресійної моделі (колективізм, група ВПО)

Предиктор	B	SE(B)	β	t	p
Константа	134,995	8,954	-	15,076	,000
Не будь маленьким	-2,420	1,101	-,417	-2,198	,038

Примітка. B - нестандартизований коефіцієнт; β - стандартизований коефіцієнт; p - рівень значущості.

Установка «**Не будь маленьким**» є значущим негативним предиктором колективізму (**B = -,417**; **p = ,038**). Рівняння регресії: Колективізм = 134,995 - 2,420 × Не будь маленьким. Означає, що чим більш виражена в студента-ВПО

заборона бути маленьким, тим нижчий його рівень колективізму. Психологічно зв'язок є цілком пояснюваним. Заборона «Не будь маленьким», за концепцією транзактного аналізу, формує установку на уникнення проявів слабкості, безпорадності або потреби в турботі, що парадоксально блокує готовність до рівноправної групової взаємодії та створює труднощі з прийняттям зрілої ролі у стосунках. Особи, потрапляючи в ситуацію переміщення, можуть відчувати гостру потребу в захисті та опіці, але через внутрішній конфлікт і заборону виявляти вразливість не готові до взаємності, яка є основою колективістичних зв'язків. Вони очікують підтримки від групи, але не ідентифікують себе з нею, що і знижує загальний показник колективізму.

У групі студентів без статусу ВПО аналіз дозволяє з'ясувати, які сценарні установки визначають колективістичні орієнтації в умовах відносної соціальної стабільності без досвіду вимушеного переміщення. Алгоритм відібрав один предиктор установку «Не дорослішай».

Таблиця 2.18

Підсумок моделі покрокової лінійної регресії (колективізм, група не-ВПО)

Модель	R	R ²	Скор. R ²	SE оцінки	Предиктор
1	,468	,219	,185	17,925	Не дорослішай

Примітка. R - множинний коефіцієнт кореляції; R² - коефіцієнт детермінації; Скор. R² - скоригований R²; SE - стандартна похибка оцінки.

Модель пояснює 21,9 % дисперсії колективізму (таблиця 2.18), R² = ,219. Порівняно з моделями для групи ВПО, виступає більший відсоток. На колективізм у групі також впливають інші чинники, як соціальне оточення, характер навчання, особисті стосунки.

Таблиця 2.19

Перевірка значущості регресійної моделі за F-критерієм (залежна змінна: колективізм, група не-ВПО)

Модель	Сума квадратів	df	Середній квадрат	F	Sig.
Регресія	2073,733	1	2073,733	6,453	,018
Залишок	7389,867	23	321,299	-	-

Разом	9463,600	24	-	-	-
-------	----------	----	---	---	---

Примітка. *F* - критерій значущості моделі в цілому; *Sig.* - рівень значущості.

Попри помірний R^2 модель залишається статистично значущою (таблиця 2.19), $F(1, 23) = 6,453$, $p = ,018$. Коефіцієнти регресії наведено у таблиці 2.20.

Таблиця 2.20

Коефіцієнти регресійної моделі (колективізм, група не-ВПО)

Предиктор	B	SE(B)	β	t	p
Константа	131,345	9,443	—	13,909	,000
Не дорослішай	-2,559	1,007	-,468	-2,540	,018

Примітка. *B* - нестандартизований коефіцієнт; β - стандартизований коефіцієнт; *p* - рівень значущості.

Установка «**Не дорослішай**» є значущим негативним предиктором колективізму ($B = -,468$; $p = ,018$). Рівняння регресії: **Колективізм = 131,345 - 2,559 × «Не дорослішай»**. Заборона «дорослішати» у концепції транзактного аналізу означає заборону виявляти самостійність, брати відповідальність та приймати зрілі рішення. Людина з такою установкою навчилася залишатися в залежній позиції та не дозволяє собі діяти, як рівноправний дорослий. Оскільки колективістична взаємодія за своєю природою передбачає певну взаємозалежність, готовність просити і приймати підтримку з позиції рівності, уникнення відповідальності безпосередньо підриває здатність людини будувати глибокі колективні зв'язки. Характерно, що в групі не-ВПО саме заборона, а не «Не будь маленьким» як у групі ВПО, визначає колективізм. Свідчить про принципово різні психологічні механізми, для не-ВПО визначальним чинником є нездатність до дорослої взаємності, тоді як для ВПО страх власної вразливості у стосунках.

Четверта модель сформувала двокрокову модель, де на першому кроці введено «**Не будь першим**», а на другому додатково «**Не роби**». Наявність двох предикторів дозволяє побачити їхні окремі ефекти, та, як вони взаємодіють між собою.

Таблиця 2.21

**Підсумок моделі покрокової лінійної регресії (залежна змінна:
індивідуалізм, підгрупа ВПО)**

Модель	R	R ²	Скор. R ²	SE оцінки	Предиктори
1	,470	,221	,187	12,261	Не будь першим
2	,625	,390	,335	11,093	Не будь першим Не роби

Примітка. Модель 1: предиктор - «Не будь першим». Модель 2: предиктори - «Не будь першим» та «Не роби». ΔR^2 між кроками = ,169.

У таблиці 2.21 видно, що додавання другого предиктора суттєво підвищує пояснювальну спроможність моделі з 22,1 % до 39,0 % (**приріст $\Delta R^2 = ,169$**). Разом обидві установки пояснюють майже 40 % відмінностей у рівні індивідуалізму серед студентів-ВПО, що є значним показником для психологічного дослідження.

Таблиця 2.22

**Перевірка значущості регресійних моделей за F-критерієм для кроків
1 та 2 (залежна змінна: індивідуалізм, підгрупа ВПО)**

Мод.	Показники	Сума квадратів	df	Середній квадрат	F	Sig.
1	Регресія	981,855	1	981,855	6,531	,018
	Залишок	3457,905	23	150,344	-	-
	Разом	4439,760	24	-	-	-
2	Регресія	1732,682	2	866,341	7,041	,004
	Залишок	2707,078	22	123,049	-	-
	Разом	4439,760	24	-	-	-

Примітка. Модель 1: $F(1, 23) = 6,531, p = ,018$. Модель 2: $F(2, 22) = 7,041, p = ,004$.

Обидва кроки є значущими (таблиця 2.22), **модель 1 $p = ,018$, модель 2 $p = ,004$** . Зростання значущості при додаванні другого предиктора підтверджує самостійний внесок установки «Не роби». Коефіцієнти регресії наведені у таблиці 2.23.

Таблиця 2.23

Коефіцієнти регресійних моделей (індивідуалізм, група ВПО)

Мод	Предиктор	B	SE(B)	β	t	p
1	Константа	110,224	5,954	-	18,513	,000
	Не будь першим	-1,050	,411	-,470	-2,556	,018
2	Константа	95,789	7,947	-	12,053	,000

	Не будь першим	-2,034	,545	-,911	-3,733	,001
	Не роби	2,226	,901	,603	2,470	,022

Примітка. . Посилення β установки «Не будь першим» з -,470 до -,911 при введенні другого предиктора свідчить про супресорний ефект.

Результати таблиці 2.23 розкривають взаємодію двох заборон, де на першому кроці «Не будь першим» має від'ємний ефект ($\beta = -,470$), однак на другому кроці, коли до моделі додається «Не роби», цей ефект різко підсилюється до $\beta = -,911$, явище називається *супресією*, де «Не роби» поглинає частину дисперсії, яка маскувала силу зв'язку «Не будь першим» з індивідуалізмом. Установка «Не роби» при цьому має власний позитивний ефект ($\beta = +,603$; $p = ,022$). Рівняння регресії $\text{Індивідуалізм} = 95,789 - 2,034 \times \text{«Не будь першим»} + 2,226 \times \text{«Не роби»}$. Гіпотетично заборона ініціювати дії і досягати результатів «Не роби» формує пасивну позицію у зовнішній діяльності, проте одночасно посилює внутрішнє переживання власної автономії та незалежності як компенсацію за неможливість діяти. Людина, яка не може робити, починає ідентифікувати себе з власними цінностями та судженнями, як підвищений індивідуалізм без реальної поведінкової активності. У підгрупі ВПО, де зовнішні обмеження дій є особливо відчутними через досвід переміщення, такий механізм проявляється найбільш виразно.

Для цілісного порівняння всіх побудованих моделей у таблиці 2.24 наведено їхній узагальнений огляд.

Таблиця 2.24

Порівняльний огляд регресійних моделей по групах (метод Stepwise)

Група, залежна змінна	Значущий предиктор	β	p	R^2	Скор. R^2
ВПО Індивідуалізм (модель 1)	Не будь першим	-,470	,018	,221	,187
ВПО Колективізм	Не будь маленьким	-,417	,038	,174	,138
Не-ВПО Колективізм	Не дорослішай	-,468	,018	,219	,185
ВПО Індивідуалізм (двокрокова, крок 1)	Не будь першим	-,470	,018	,221	,187
ВПО Індивідуалізм (двокрокова, крок 2)	Не будь першим	-,911	,001	,390	,335
ВПО Індивідуалізм (двокрокова, крок 2)	Не роби	+,603	,022	,390	,335

Примітка. β - стандартизований коефіцієнт; p - рівень значущості; R^2 - коефіцієнт детермінації. У

У таблиці 2.24 видно, що в усіх конфігураціях «група $\times$ залежна змінна» зафіксовано статистично значущий прогностичний зв'язок, що підтверджує реальну роль сценарних установок у формуванні ціннісних орієнтацій. Кожна група і кожна залежна змінна має свій предиктор, тобто одна та сама установка по-різному впливає на різні групи. Жодна однофакторна модель не перевищує 25 % поясненої дисперсії, тоді як двофакторна модель для підгрупи ВПО досягає 39 %, що вказує на особливу значущість сценарного профілю саме в даній підгрупі.

На рисунку 2.3 представлено стандартизовані β -коефіцієнти значущих предикторів усіх моделей, що дозволяє наочно порівняти напрям і силу їхнього впливу.

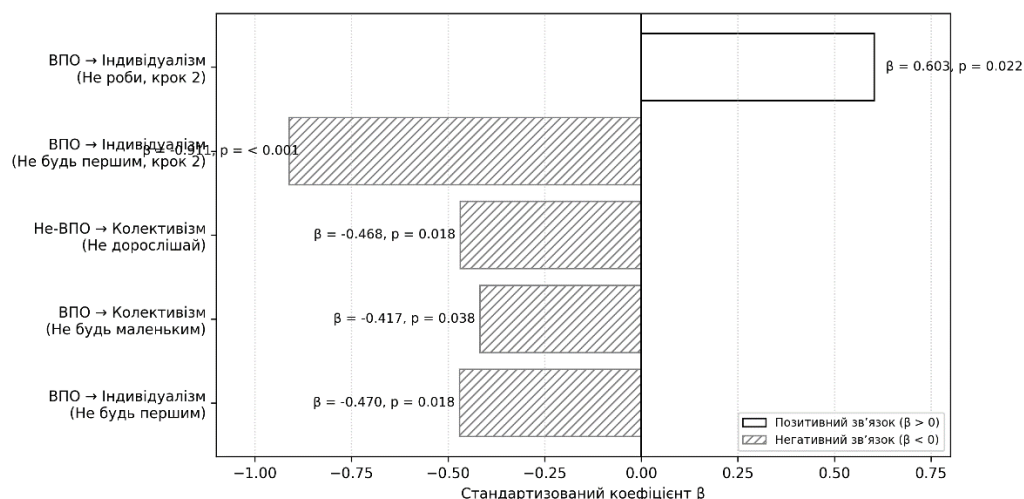

Рис 2.4. Стандартизовані β -коефіцієнти значущих предикторів у регресійних моделях для груп ВПО та не-ВПО

Рисунок 2.4 показує характерну особливість результатів, переважна більшість предикторів має негативний напрям впливу» установка «Не будь першим» входить до двох різних конфігурацій моделей індивідуалізму для групи ВПО з негативним знаком, на другому кроці її ефект суттєво посилюється ($B = -0,470$ до $B = -0,911$). Усі негативні предиктори ($B < 0$) зосереджені у моделях колективізму, та на перших етапах моделювання індивідуалізму, що свідчить про їхній стримуючий вплив.

На рисунку 2.4 порівнюються коефіцієнти детермінації усіх моделей, що дозволяє оцінити відносну пояснювальну спроможність кожної з них.

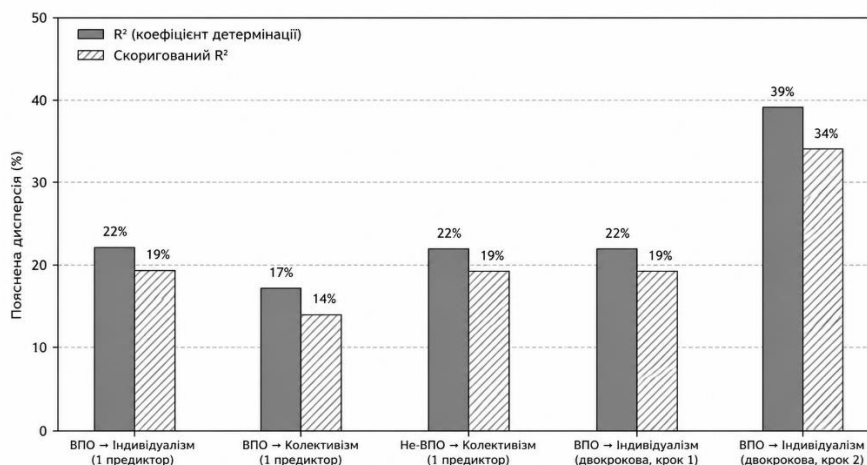

Рис.2.5. Коефіцієнти детермінації R^2 та скоригований R^2 побудованих регресійних моделей.

Рисунок 2.5 наочно показує, що двофакторна модель для підгрупи ВПО (крок 2, $R^2 = 39,0\%$) суттєво перевищує всі однофакторні моделі. Різниця між R^2 і скоригованим R^2 є невеликою в усіх моделях, що свідчить про стабільність результатів і відсутність перенавчання.

Отже, емпіричне дослідження підтвердило наявність значущих взаємозв'язків між сценарними установками та ціннісними орієнтаціями у студентів. Встановлено, що індивідуалізм є домінуючою орієнтацією у вибірці ($M = 96,96$), тоді як значущих міжгрупових відмінностей між ВПО та не-ВПО за цінностями виявлено не було. Групи достовірно різняться за трьома сценарними установками: «Звеселяй інших», «Не належ до групи» та «Будь сильним», що свідчить про вплив досвіду переміщення переважно на соціально-адаптаційний рівень установок. Кореляційний аналіз виявив чотири значущі обернені зв'язки між індивідуалізмом та сценарними заборонами («Не будь першим», «Не думай», «Не твори», «Не дорослішай»), тоді як колективізм кореляцій з жодною установкою не показав. Регресійний аналіз засвідчив, що установка «Не будь першим» є основним предиктором індивідуалізму в обох групах, а у студентів-ВПО додатково визначальним предиктором колективізму є «Не будь маленьким», у не-ВПО «Не дорослішай», що вказує на принципово різні психологічні механізми формування ціннісних орієнтацій залежно від досвіду переміщення.

2.4. Практичні рекомендації щодо організації психологічного супроводу та підтримки соціально-психологічної адаптації студентів-ВПО у закладах вищої освіти

На основі результатів проведеного емпіричного дослідження розроблено комплекс науково обґрунтованих практичних рекомендацій, спрямованих на підтримку соціально-психологічної адаптації студентів-ВПО у закладах вищої освіти. Виявлені міжгрупові відмінності за сценарними установками «Звеселяй інших», «Будь сильним» та «Не належ до групи», а також регресійний профіль установок «Не будь першим» і «Не будь маленьким», що потребують цілеспрямованого психолого-педагогічного втручання. Рекомендації структуровано за двома взаємодоповнювальними рівнями, як внутрішнім особистісним, що реалізується через роботу практичного психолога ЗВО, та зовнішнім соціальним, що охоплює педагогічні стратегії науково-педагогічних працівників і кураторів. Важливо враховувати, що виявлений зв'язок установок з індивідуалізмом, але не з колективізмом, вказує на обмеження групових інтервенцій, тому колективний досвід здатен пом'якшити соціальну ізоляцію, але не може замінити індивідуальну роботу з сценарними рішеннями, які формувалися поза групою і змінюються лише в особистісній роботі [49; 61; 44].

Теоретичним підґрунтям запропонованих заходів слугують концепція батьківських заборон М. Р. Гулдінгів [49], положення транзактного аналізу Е. Берна [54], щодо механізмів формування та корекції сценарних рішень. Підходи до психологічного супроводу внутрішньо переміщених осіб розглядаються в роботах Т. Титаренко [33] та О. Блинової [3]. Кожен запропонований захід спирається на конкретний емпіричний результат, що підвищує його прикладну обґрунтованість та доцільність для впровадження в освітній практиці.

Рекомендації для практичних психологів закладів вищої освіти

Результати дослідження засвідчили, що установка «Не належ до групи» є найменш вираженою серед усіх досліджуваних шкал та значно нижчою у студентів-ВПО порівняно з однолітками без досвіду переміщення. Отримані результати розкривають парадокс адаптації, де особи, котрі пережили

вимушений розрив з попереднім соціальним середовищем, виявляють підвищену готовність до нової групової інтеграції. Психолог ЗВО може спиратись на отриманий ресурс, систематично включаючи студентів-ВПО у структуровані форми групової роботи вже з перших тижнів навчання. Підхід узгоджується з практикою психосоціальної реабілітації переміщених осіб [35].

Рекомендується впровадження соціально-психологічного тренінгу, спрямованого на розвиток групової взаємодії та міжособистісної довіри. Програма будується на принципах рівноправної взаємодії та спільного досвіду та охоплює вправи на розширення кола знайомств, координацію спільної діяльності та формування відчуття приналежності до нової академічної спільноти[3].

Паралельно з тренінгом доцільно організувати постійно діючі дискусійні платформи та відкриті групи зустрічей у форматі «рівний-рівному». Студенти-ВПО та місцева молодь у такому просторі мають змогу обговорювати теми ідентичності та ресурсності, психолог виконує роль фасилітатора. Безоцінювальне середовище поступово формує довіру до нової академічної спільноти [3].

Підтримка емоційної регуляції та психоемоційного стану

Значно нижчі показники драйверів «Будь сильним» та «Звеселяй інших» у студентів-ВПО свідчать про зниження інтенсивності соціальних масок, де особи з досвідом вимушеного переміщення більше не витрачають внутрішній ресурс на демонстрацію сили чи уявного позитиву заради комфорту оточення. Емоційне виснаження поєднується з відносною відкритістю до отримання психологічної допомоги, що створює сприятливі умови для психопрофілактичної роботи [33].

Перший змістовий блок програми присвячений тілесній саморегуляції та включає прогресивну м'язову релаксацію за Джекобсоном, техніку квадратного дихання та заземлення «5-4-3-2-1» для повернення у «тут і тепер» при тривожних спогадах. Другий блок арт-терапевтичний, який ключає ізотерапія «Малюнок-відчуття», колажування «Моє майбутнє» та письмова практика «Лист собі через

рік» [33]. Воркшоп переключає фокус з травматичного минулого на конструктивне майбутнє та активізує ресурсний Его-стан.

Якщо розглядати індивідуальний підхід роботи то регресійний аналіз засвідчив, що установка «Не будь першим» є статистично значущим предиктором індивідуалізму у студентів-ВПО, а установка «Не будь маленьким» значущим предиктором зниженого колективізму. Обидва патерни є класичними мішенями психокорекційної роботи в руслі транзактного аналізу [45;49] зумовлюють необхідність індивідуального консультування або довгострокового супроводу в руслі транзактного аналізу.

Алгоритм роботи передбачає чотири послідовні кроки. На діагностичному етапі клієнт формулює запит у форматі запитання про те, що заважає діяти та ризикувати, після чого спільно з психологом картографує задіяні Его-стани, зміцнюючи Его-стан «Дорослий» як основу автономного функціонування [49]. Наступний крок, ревізія раннього дитячого рішення, у ході якої клієнт усвідомлює обставини формування та причини, через які воно вже не є адаптивним. Завершальний крок формулювання нового сценарного контракту з дозволяючою установкою [41;49].

Окремої уваги потребує установка «Не будь маленьким» як предиктор зниженого колективізму у групі ВПО. Особи з цією сценарною заборонаю схильні до вимушеної гіперавтономії та надконтролю. Вони прагнуть самотужки вирішувати всі кризи, заперечуючи власну травмованість та потребу в підтримці. Колективізм знижується через їхню нездатність довіритися групі, замість рівноправної взаємодії вони або займають позицію емоційного відсторонення, або беруть на себе функцію «рятівника», що захищає їх від уразливості [34]. У роботі з такими клієнтами ефективним є метод *розділеної відповідальності та легалізації емоційних потреб* у безпечному груповому контексті, де участь у колективному завданні стає досвідом здорової взаємозалежності, прийняття допомоги та безпечного послаблення контролю.

Таблиця 2.25

Напрями та форми психологічного супроводу студентів-ВПО у ЗВО

Назва заходу	Сценарна мішень	Метод та вправи	Очікуваний результат
Групово соціально-психологічна робота	«Не належ до групи» адаптивний ресурс після переміщення	«Снігова куля», «Спільний дім», «Карта знайомств», «Асоціації»	Формування відчуття приналежності, зниження соціальної тривоги
Практикуми з психоемоційної саморегуляції	«Будь сильним» та «Звеселяй інших» зниження соціальних масок	Ізотерапія, колажування «Моє майбутнє», дихальні та тілесні техніки	Зниження емоційного виснаження, безпечне відреагування переживань
Індивідуальне психологічне консультування	«Не будь першим» предиктор індивідуалізму; «Не роби» додаток	Тракзатний аналіз «Де мій Дорослий?», «Лист до себе-дитини», рольові мікроситуації ініціативи	Деактивація страху першості, зміцнення Его-стану «Дорослий»
«Екологія меж» або «Крок до довіри»	«Не будь маленьким» як предиктор надмірної автономізації у ВПО	Групові проєкти з делегуванням ролей, вправа «Мій внесок у спільну справу». Групові проєкти з розділеною відповідальністю, вправа «Коло довіри, я приймаю допомогу»	Подолання гіперконтролю, розвиток здорової взаємозалежності та довіри у групі.
Дискусійний клуб «Психологічна кав'ярня»	«Не будь значущим», «Не зближуйся» бар'єри довіри	Фасилітовані дискусії у безоцінювальному середовищі	Поступове формування довіри до нової академічної спільноти

Таблиця сформована на основі джерел [21;34;49]

Рекомендації для науково-педагогічних працівників та кураторів

Домінування горизонтального індивідуалізму у вибірці відображає запит студентства на рівноправну, автономну взаємодію [59]. Жорсткий педагогічний авторитаризм активує тригери установок «Не будь значущим» та «Не будь першим», підсилюючи академічну пасивність. Натомість рекомендуються такі формати.

Кейс-метод студенти аналізують реальну або змодельовану ситуацію, пропонують рішення та обстоюють позицію в групі без єдиної правильної відповіді. Знижує тиск «правильності» і відкриває простір для ініціативи.

Симуляційні ігри та моделювання ситуацій мінігрупи приймають рішення в умовній професійній чи кризовій ситуації, де кожен учасник виконує чітку функціональну роль. Делегована роль спонукає до дії в рамках безпечного формату, обходячи заборону «Не роби» [49].

Гнучкість траєкторій надання студентам права вибору теми, формату презентації матеріалу або складу робочої групи повертає відчуття контролю особливо для студентів-ВПО, які пережили тривалу втрату контролю над власним середовищем [3].

Установка «Не будь першим» як статистично значущий предиктор індивідуалізму у студентів-ВПО відображає страх виділятися та конкурувати [45]. У традиційній системі оцінювання, де результати оголошуються публічно або студентів порівнюють у рейтингу групи, заборона не послаблюється, вона, навпаки, підкріплюється. Для нейтралізації пропонуються два педагогічні інструменти.

Інсативне оцінювання успіх студента порівнюється виключно з його власними попередніми результатами. «Портфоліо досягнень» фіксує прогрес від першого до фінального есе семестру, де студент бачить власну траєкторію росту, а не рейтинг у групі. Мотивація переключається з зовнішньої на внутрішню [7].

Приватний зворотний зв'язок оголошення оцінок, розбір помилок та критичні коментарі виключно в індивідуальному форматі. Публічне виправлення помилок є сильним демотиватором для студентів-ВПО з вираженою установкою «Не будь значущим». Приватний формат усуває тригер і зберігає психологічну безпеку [7].

Зв'язок між установкою «Не будь маленьким» та зниженим колективізмом у студентів-ВПО означає, що сценарна інфантилізація безпосередньо заважає будувати рівноправні, взаємозалежні зв'язки у групі [45; 49]. Розірвати патерн

можна через надання реального, а не симульованого досвіду делегування відповідальності з іншими.

Ролі в командних проєктах: студент-ВПО залучається до ролей з розділеною відповідальністю наприклад, «співкерівник модуля» або «учасник парної презентації чи брати не лідерські позиції в команді». Чітко окреслені межі обов'язків у безпечному проєктному середовищі стимулюють активізацію Его-стану «Вільна Дитина» через легалізацію права на відпочинок, право не бути «рятівником» команди та можливість делегувати обов'язки іншим без страху втратити контроль.[45].

Студентське самоврядування та волонтерство куратор рекомендує залучення студентів-ВПО до координації волонтерських штабів або організації наукових заходів. Розширення рамки ідентичності з постраждалого до того, хто організовує є ресурсом для подолання сценарної залежності від зовнішньої опіки [34].

Виявлений у дослідженні феномен компенсаторного індивідуалізму, де тенденція студентів-ВПО формувати підвищену орієнтацію на особисту автономію, як захисну реакцію на зовнішні обмеження потребує особливої педагогічної чутливості. Особи, яким заборонялося відкрито проявляти ініціативу та лідерство, можуть переносити прагнення на внутрішній план, демонструючи зовнішню пасивність при внутрішньо високій потребі в автономії [63].

Педагогічна відповідь на цей феномен полягає у створенні умов, де ініціатива є структурно підтриманою. Слід уникати ситуацій, у яких студент-ВПО змушений активно конкурувати або публічно демонструвати перевагу. Натомість формати індивідуального вибору, самостійного планування навчальної траєкторії та творчих проєктів з відкритим результатом дають змогу задовольнити потребу в автономії без активації страху першості [3;7].

Таблиця 2.26

Система педагогічних рекомендацій для роботи зі студентами-ВПО

Принцип	Сценарна мішень	Конкретні педагогічні прийоми	Що дає студенту-ВПО
Партнерська педагогіка	Домінуючий горизонтальний індивідуалізм	Кейс-метод, симуляційна гра «Кризовий штаб», право вибору теми та формату	Задоволення потреби в автономії та самовираженні
Іпсативне оцінювання	«Не будь першим» страх публічного порівняння	Порівняння тільки з власним прогресом; «Портфоліо досягнень», зворотний зв'язок тільки приватно	Зниження соціально-оціночної тривоги, поступове зняття заборони ініціативи
Поділ відповідальності або розвантаження від гіперконтролю	«Не будь малим» вимушена автономізація та ігнорування власних потреб	Ролі «співкерівника», командний шеринг завдань, робота в парах, рефлексія особистих меж	Активізація Его-стану «Вільна Дитина» (дозвіл на слабкість, відпочинок), зниження надконтролю
Підтримка компенсаторного індивідуалізму	«Не будь першим» і «Не роби» супресорний ефект у ВПО	Індивідуальна траєкторія, творчі проєкти з відкритим результатом, уникнення публічної конкуренції	Задоволення потреби в автономії без активації страху першості

Примітка. Рекомендації відповідають результатам регресійного та кореляційного аналізу, наведеного у підрозділі 2.3.

Отже, запропонований комплекс рекомендацій охоплює два рівні психолого-педагогічного впливу. На рівні мікрокорекції реалізуються цільові напрями діяльності психологічної служби ЗВО, як фасилітація групової інтеграції та соціальної залученості молоді, оптимізація психоемоційного стану методами саморегуляції та арт-терапії, а також індивідуально-корекційний супровід особистісного розвитку в руслі транзактного аналізу. На рівні макрокорекції впроваджуються чотири базові педагогічні принципи, партнерська педагогіка, іпсативне оцінювання з приватним зворотним зв'язком, делегування реальної відповідальності та урахування феномену компенсаторного індивідуалізму.

Висновки 2 розділу

Проведене емпіричне дослідження дозволило розкрити характер зв'язку між сценарними установками та ціннісними орієнтаціями студентів. У вибірці індивідуалізм переважає над колективізмом, де студенти орієнтовані на особистісну автономію, але при цьому не уникають групової взаємодії, де заборона «Не належ до групи» виявилась найменш вираженою серед усіх установок. Поєднання двох тенденцій відповідає горизонтальному типу індивідуалізму, прагнення до незалежності без соціальної ізоляції.

Рівень індивідуалізму та колективізму у студентів-ВПО та студентів без досвіду переміщення виявився зіставним. Досвід переміщення не перебудовує ціннісну ієрархію, однак позначається на сценарно-установчому рівні. Між групами виявлено відмінності за трьома установками. Студенти без досвіду переміщення більше схильні приховувати власні переживання заради комфорту оточення («Звеселяй інших»), частіше уникають глибокої соціальної залученості («Не належ до групи») та більш орієнтовані на самодостатню закритість («Будь сильним»). Студенти-ВПО, натомість, відкритіші до прийняття підтримки та групової взаємодії, що слугує адаптивним механізмом після пережитої соціальної дезінтеграції. Глибинні заборони, сформовані в ранньому дитинстві, залишились однаково вираженими в обох групах і стабільними незалежно від досвіду переміщення.

Сценарні установки пов'язані з індивідуалістичними цінностями, тоді як з колективізмом жодного значущого зв'язку виявлено не було. Студенти з вищим рівнем індивідуалізму рідше відтворюють заборони на першість, мислення, творчість і дорослішання. Заборона «Не будь першим» є основним предиктором індивідуалізму, що сильніший внутрішній припис уникати першості та досягнень, то нижча загальна індивідуалістична орієнтація.

Регресійний аналіз виявив, що механізми формування ціннісного профілю у двох групах принципово різні. У студентів не-ВПО колективізм знижує заборона «Не дорослішай», де особи з такою установкою очікують підтримки від групи, але не готові до рівноправної взаємності, що і послаблює колективістську

орієнтацію. У студентів ВПО заборона «Не будь маленьким», страх виявляти вразливість і приймати допомогу підриває здатність будувати взаємозалежні зв'язки.

Окремо виявлено феномен компенсаторного індивідуалізму у студентів-ВПО. Коли поряд діють дві заборони «Не будь першим» і «Не роби», студент, якому зовнішні обставини обмежували ініціативу та дію, починає переносити прагнення до автономії у внутрішній план. Формується підвищена суб'єктивна орієнтація на незалежність при зовнішній пасивності. У групі ВПО, де досвід переміщення загострює відчуття зовнішніх обмежень, такий механізм проявляється чіткіше.

На основі отриманих результатів розроблено практичні рекомендації для психологів та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти щодо психологічного супроводу студентів-ВПО, спрямовані на роботу з виявленими деструктивними установками та розвиток адаптивного потенціалу в академічному середовищі.

ВИСНОВКИ

Бакалаврська робота присвячена теоретичному обґрунтуванню та емпіричному дослідженню особливостей індивідуалістичних і колективістських цінностей студентів з числа внутрішньо переміщених осіб залежно від їхніх сценарних установок. Відповідно до поставленої мети та завдань дослідження було представлено такі висновки.

Здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення індивідуалістичних і колективістських цінностей та сценарних установок особистості. Встановлено, що індивідуалізм і колективізм є взаємодоповнювальними компонентами єдиної ціннісної структури особистості, яка поєднує автономію та групову солідарність, найбільш розробленими є моделі Тріандіса й Сінгеліса та Шварца. Сценарні установки за Е. Берном, М. і Р. Гулдінгамі) визначено як сформовані в дитинстві батьківські заборони та драйвери, які протягом усього життя несвідомо регулюють поведінку людини, її сприйняття соціальних ситуацій та очікування від майбутнього. Розкрито психологічні особливості ціннісних орієнтацій та сценарних установок внутрішньо переміщених осіб в умовах вимушеного переміщення. Доведено, що вимушене переміщення є формою соціальної дислокації, що супроводжується одночасною втратою матеріальної бази, соціального оточення та символічного простору ідентичності. Через це ціннісна система ВПО трансформується та фокусується на безпеці і виживанні, зазнає «ціннісних вакуумів», деформації концепту дому та посилення національної ідентичності. У студентської молоді з-поміж ВПО дезорієнтація є найгострішою через накладання вікової кризи ідентичності на травму переміщення, що загрожує академічним виснаженням і сповільненою адаптацією. Водночас глибинні сценарні установки в умовах екстремального стресу або зазнають дезадаптивного відхилення (актуалізуючи ранні негативні патерни), або, за наявності ресурсів, відкривають простір для смислової трансформації особистості.

Емпірично досліджено особливості вираженості індивідуалістичних і колективістських цінностей та сценарних установок у студентів-ВПО порівняно

з студентами без досвіду вимушеного переміщення. В загальній вибірці індивідуалізм є домінуючою ціннісною орієнтацією ($M = 96,96$) порівняно з колективізмом ($M = 81,04$), різниця відповідає великому розміру ефекту ($d = 0,99$). За результатами перевірки трьох гіпотез дослідження встановлено.

Першу гіпотезу підтверджено частково, зв'язок між сценарними установками та ціннісними орієнтаціями виявлено лише щодо індивідуалізму, але не колективізму. Кореляційний аналіз (r Спірмена) виявив чотири значущі обернені зв'язки між сценарними установками та індивідуалізмом «Не будь першим» ($r = -,453$; $p = ,001$), «Не думай» ($r = -,337$; $p = ,017$), «Не твори» ($r = -,327$; $p = ,021$) та «Не дорослішай» ($r = -,313$; $p = ,027$). Колективізм значущих зв'язків з установками не виявив ($p > ,05$ для всіх 19 шкал). Другу гіпотезу підтверджено, сценарні установки виступають предикторами ціннісних орієнтацій студентів-ВПО. Установка «Не будь першим» є основним предиктором індивідуалізму у групі ВПО ($\beta = -,470$; $R^2 = ,221$), двофакторна модель («Не будь першим» + «Не роби») пояснює 39,0% дисперсії індивідуалізму. Предиктором колективізму у студентів-ВПО виступає установка «Не будь маленьким» ($\beta = -,417$; $R^2 = ,174$). Третю гіпотезу підтверджено, оскільки між групами ВПО та не-ВПО виявлено статистично значущі відмінності за трьома сценарними установками, між студентами з статусом ВПО та без нього виявлено достовірні відмінності у вираженості сценарних установок. Групи різняться за трьома установками «Звеселяй інших» ($U = 96,0$; $p < ,001$), «Не належ до групи» ($U = 159,0$; $p = ,003$) та «Будь сильним» ($U = 209,5$; $p = ,044$), усі три показники є вищими у групі не-ВПО. Отриманні результати свідчать, що сценарні установки пов'язані з індивідуалістичними ніж з колективістськими цінностями. У групі студентів ВПО сценарні установки виконують прогностичну функцію, щодо обох типів ціннісних орієнтацій, що підтверджують роль як психологічних чинників формулювання ціннісного профілю особистості. Виявлені міжгрупові відмінності за окремими сценарними установками, які засвідчують вплив досвіду вимушеного переміщення на сценарну організацію особистості.

Розроблено практичні рекомендації для психологів та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти щодо психологічного супроводу та підтримки соціально-психологічної адаптації студентів-ВПО. На рівні психологічної служби ЗВО рекомендовано, організацію структурованої групової роботи з опорою на виявлену у студентів-ВПО знижену установку «Не належ до групи», як адаптивний ресурс інтеграції, практикуми з психоемоційної саморегуляції та арт-терапевтичні інтервенції для подолання емоційного виснаження та індивідуальне консультування в руслі транзактного аналізу, спрямоване на деактивацію установок «Не будь першим» і «Не будь маленьким». На рівні педагогічної практики обґрунтовано доцільність запровадження партнерської педагогіки (кейс-метод, симуляційні ігри), делегування реальної відповідальності студентам-ВПО для побудови освітнього середовища.

Результати дослідження мають теоретичне значення для розвитку психологічної науки, вони поглиблюють розуміння механізмів взаємозв'язку між ранніми сценарними рішеннями і ціннісними орієнтаціями особистості в умовах тривалого стресу, та розкривають специфіку адаптаційних процесів студентської молоді в контексті збройного конфлікту. Практичне значення роботи визначається науковою обґрунтованістю запропонованих заходів психолого-педагогічного супроводу, безпосередньо вкорінених у емпіричні дані, що підвищує їхню ефективність при впровадженні в освітню практику університетів, які приймають студентів-ВПО.

Перспективами подальших досліджень є розширення вибірки для підвищення статистичної потужності висновків зокрема, розширення вибірки до мінімум 150-200 осіб для забезпечення достатньої статистичної потужності регресійних моделей вивчення динаміки ціннісних орієнтацій і сценарних установок у лонгітюдному дизайні, залучення чоловічої підвибірки для верифікації виявлених закономірностей з урахуванням гендерного фактора та дослідження впливу рівня адаптації студентів ВПО.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдула А., Поппер. К: від методології до етики. Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2021. С. 110-118. https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/35_2021/35_2021.pdf
2. Берегова Н. П., Джигун Л. М. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій особистості юнацького віку. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. 2022. № 3. С. 54–58. <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/12560>
3. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2016. Вип. 2(1). С. 64-69. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
4. Блинова О. Є. Соціально-психологічні особливості ставлення приймаючої спільноти до вимушених переселенців. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2021. № 3. С. 28-35. <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/887>
5. Блинова, О. Є. Психологічне здоров'я мігрантів: результати емпіричного дослідження. Український психологічний журнал. 2013. № 2. С. 244–255. <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/4a0b58ce-868a-48f>
6. Бондарчук О. Та ін. Психолого-педагогічний супровід професійної підготовки фахівців в умовах воєнного стану. Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. 2024. Т. 6, № 1. <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi>
7. Борисенко О. Україномовна адаптація опитувальника особистісного індивідуалізму-колективізму Singelis et al. (1995). Психологія і особистість. 2017. № 1 (11). С. 120–131. <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/828>
8. Васютинський В. О. Психологічна правда про індивідуалізм і колективізм: монографія. В. О. Васютинський; Національна академія

- педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології.
– К. : Міленіум, 2016. - 138 с.
9. Волинець Н., Корсун В. Особливості травматичного досвіду внутрішньо переміщених осіб в умовах війни. Перспективи та інновації науки. 2024. № 11(45). [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-11\(45\)-1224-1239](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-11(45)-1224-1239)
 10. Гандзілевська Г. Б. Психологічне осмислення травматичного досвіду особистості крізь призму life script: гештальт-терапевтичний підхід. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія». 2019. Вип. 3. С. 27–33. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7486/1/5.pdf> (дата звернення: 10.04.2026).
 11. Гандзілевська Г. Б. Психологія життєвих сценаріїв у акмеперіоді українських емігрантів : монографія. Острог : Вид-во науоа, 2018. 484 с. <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/7263/>
 12. Гандзілевська Г. Б., Нікітчук У. М. Адаптація опитувальника батьківських заборон С. Максимової. Особистісне зростання: теорія і практика : зб. Наук. Пр. За матеріалами IV Всеукр. Наук.-практ. Конф. (27 квіт. 2018 р., м. Житомир). Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2018. С. 11–13.
 13. Дуб В. Соціокультурні характеристики ціннісних орієнтацій вимушених переселенців. Проблеми гуманітарних наук. Психологія. 2021. № 49. С. 61–71. URL: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.49.256117> (дата звернення: 12.04.2026).
 14. Діброва В. А. Психологічні особливості конструювання майбутнього внутрішньо переміщеними особами: дис. доктора філософії: 053 Психологія. Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ, 2023. 240 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737375/1/Dibrova-2023------.pdf>
 15. Журавльова, Г. С. «Основні проблеми захисту переміщених осіб в умовах російсько-української війни». (2023). <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.16>

16. Іваненко А. М. Ціннісні орієнтації у структурі особистості студентів. Актуальні проблеми психології в закладах освіти. 2022. Т. 7. С. 82–87. <https://doi.org/10.31812/psychology.v7i.7263>
17. Ільченко Н., Романюк Л. Фазова модель адаптації внутрішньо переміщених осіб. Психологія і суспільство. 2023. № 2. С. 44–53. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11\(57\)-2021-2032](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-2021-2032)
18. Киришко О. В. Правове регулювання статусу ВПО в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 92. С. 60–65. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.2.24>
19. Коляда Н. В., Тарасова Т. Б. Ціннісні орієнтації в ранньому юнацькому віці. Слобожанський науковий вісник. 2024. № 2. С. 27–31. <https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.2.5>
20. Кривошеїн В., Денисенко Д., Балійчук В. Зміни в системі цінностей громадян України зі статусом ВПО. Grani. 2024. Т. 27, № 2. С. 101–108. <https://doi.org/10.15421/172437>
21. Максименко О. В. Особливості розвитку ціннісних орієнтацій девіантів. Актуальні проблеми психології. 2018. Т. 17, № 11. С. 91–115.
22. Матласевич О. В. Християнські цінності як основа психологічної практики. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Острог : Вид-во науоа, 2013. Вип. 25. С. 96–100. https://psj.oa.edu.ua/assets/files/NZ_Vyp_11_Psykhology_web.pdf
23. Матюх Т. Колективістські та індивідуалістичні орієнтації української студентської молоді. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації. 2025. Вип. 114. С. 105–108.
24. Матюх Т. В. Особливості індивідуалізму та колективізму студентів ВПО залежно від ранніх дитячих рішень. Universum: студентський науковий журнал. 2026. № 32. С. 367–374. DOI: 10.36074/universum.32.2026. URL: <https://archive.liga.science/> (дата звернення: 03.06.2026).
25. Матюх Т. В. Роль сценарних рішень у формуванні колективістських та індивідуалістичних цінностей. Дні науки Національного університету

- «Острозька академія» : програма наук. заходів (13 травня 2026 р., Острог). Острог : НаУОА, 2026. С. 15.
26. Матюх, Т. В. Трансформація колективістських та індивідуалістичних орієнтацій української молоді в умовах російсько-української війни. In The 7 th International scientific and practical conference “Scientific research: modern challenges and future prospects”(February 17-19, 2025) MDPC Publishing, Munich, Germany. 2025. 427 p. (p. 268). <https://if.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/02/scientific-research-modern>
 27. Невелія А. Трансформація цінностей в умовах воєнного часу. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2024. Т. 35 (74), № 3. С. 81–88. <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/123456789/15297>
 28. Осика О. В. Трансактний аналіз Е. Берна у психокорекційній роботі зі студентами. Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць. 2013. Вип. 21. С. 518–528. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21D (дата звернення: 11.04.2026).
 29. Панок В. Г., Рудь Г. В. Психологія життєвого шляху особистості: монографія. Київ : Ніка-Центр, 2006. 280 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724267/> (дата звернення: 05.04.2026).
 30. Пінчук І., Фельдман І., Селезньова В., Вірченко В. Психічне здоров'я студентів в умовах збройного конфлікту. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія. 2024. Т. 35 (74), № 3. С. 68–78. <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/d198905b-3374-4f70-89e8-0770ab3e2d56/download> (дата звернення: 10.05.2026).
 31. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 03.06.2026).

32. Кількість ВПО в Україні, зокрема дітей, на березень 2025 р. Міністерство соціальної політики. URL: <https://skilky-skilky.info/v-ukraini-nalichuietsia-4-6-mln-vnutrishno-peremishchenykh-osib/> (дата звернення: 03.06.2026).
33. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія. Київ : ІСПП НАПН України, 2018. 160 с. <https://ispp.org.ua/2020/06/27/anotaciya-na>
34. Титаренко Т. М. Та ін. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практ. Посіб. за наук. Ред. Т. М. Титаренко. Київ : ІСПП НАПН України ; Імекс-ЛТД, 2019.
35. Титаренко Т. М., Дворник М. С. (ред.). Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру: соціально-психологічний супровід : практ. Посіб. Київ : ІСПП НАПН України; Імекс-ЛТД, 2022. <https://ispp.org.ua/2022/11/17/praktichnij-posibnik-yak-do>
36. Троянов. І Скільки в Україні внутрішньо переміщених осіб у 2025 році: актуальна статистика ВПО за областями. Апостроф. URL: <https://apostrophe.ua/society/skilky-v-ukraini-vpo-u-2025-rotsi-aktualna-statystyka-za-oblastyamy.html> (дата звернення: 03.06.2026).
37. Ушакова І. Дослідження психологічної адаптації студентів ВПО до умов навчання в закладі вищої освіти. Методологія сучасних наукових досліджень : зб. Наук. Пр. Харків, 2024. С. 41–44. <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/3300>
38. Хаустова Т., Павлюченко М., Ставицька О. Психологічні особливості життєстійкості внутрішньо переміщених осіб. Психологія: реальність і перспективи. 2024. № 23. С. 177–186. https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi23.397 (дата звернення: 18.05.2026).
39. Хоменко Л., Рудницька С. Особливості динаміки особистісних наративів у процесі психологічного супроводу ВПО. Вісник Національного університету оборони України. 2025. С. 194–201. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-86-4-194-201> (дата звернення: 18.05.2026).

40. Ціннісні орієнтації сучасної особистості. International Humanitarian Journal. Sophia Prima: dialogue of eternal recurrence. 2017. URL: <https://doi.org/10.34170/2707-370x-2019-1-17> (дата звернення: 12.03.2026).
41. Яворський, М. (2026). Подолання заборони «не досягай» техніками гейміфікації в контексті транзакційно-аналітичної психотерапії. Психологічний журнал, (17), 187–193. (дата звернення: 27.03.2026).
42. Яніт О. Г. Ціннісні орієнтації особистості ВПО. Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2022. <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7123> (дата звернення: 28.05.2026).
43. Allport G. W. Pattern and Growth in Personality. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1961. 593 p.
44. Berne E. Transactional analysis in psychotherapy. New York: Grove Press, 1961. 270 p.
45. Berne E. What Do You Say After You Say Hello? New York: Grove Press, 1972. 476 p.
46. Droždek B., Rodenburg J., Moyene-Jansen A. «Hidden» and diverse long-term impacts of exposure to war and violence. Frontiers in Psychiatry. 2020. Vol. 10. Article 975. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6978278/> (дата звернення: 07.04.2026).
47. Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis. New York : Norton, 1968. 336 p.
48. Erskine R. G. Life scripts and attachment patterns: theoretical integration and therapeutic involvement. Transactional Analysis Journal. 2009. Vol. 39, no. 3. P. 206–218. URL: <https://www.researchgate.net/publication/258191701> (дата звернення: 08.04.2026).
49. Goulding M. M., Goulding R. L. Changing Lives through Redecision Therapy. New York : Brunner.Mazel, 1979. 288 p.
50. Hofstede G. Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values. Beverly Hills : Sage, 1980. 475 p.

51. Janoff-Bulman R. Shattered Assumptions: Towards a New Psychology of Trauma. New York : Free Press, 1992. 256 p. URL: <https://archive.org/details/shatteredassumpt00ronn> (дата звернення: 09.04.2026).
52. Krakhmalova N. A. Integration of Internally Displaced Persons in the Society. Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. 2019. Vol. 125, no. 4. P. 38–48. <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2018.4.4>
53. Maksymeniuk V., Popova O. Gender Aspects of Social and Psychological Adaptation Strategies Among idps. Personality and Environmental Issues. 2024. Vol. 3, no. 2. P. 60–65. [https://doi.org/10.31652/2786-6033-2024-3\(2\)-60-65](https://doi.org/10.31652/2786-6033-2024-3(2)-60-65)
54. Maslow A. H. Toward a Psychology of Being. 2nd ed. New York : Van Nostrand Reinhold, 1968. 240 p.
55. Mcadams D. P. The psychology of life stories. Review of General Psychology. 2001. Vol. 5, no. 2. P. 100–122. URL: <https://www.researchgate.net/publication/232558400> (дата звернення: 06.04.2026).
56. Nevelia A. Values and Value Orientations of the Individual: Wartime Transformations. Continuing Professional Education: Theory and Practice. 2025. Vol. 85, no. 4. P. 222–229. <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2025.4.16>
57. Newton T. Script, psychological life plans, and the learning cycle. Transactional Analysis Journal. 2006. Vol. 36, no. 3. P. 186–195. URL: <https://www.researchgate.net/publication/258191679> (дата звернення: 05.04.2026).
58. Riaz M. K., Jamal W. Horizontal & Vertical Individualism – Collectivism and Conflict Management Styles. SSRN Electronic Journal. 2012. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2182792> (дата звернення: 10.04.2026).
59. Rokeach M. The Nature of Human Values. New York : Free Press, 1973. 438 p.

60. Rzeszutek M. Et al. Long-lasting effects of World War II trauma on PTSD symptoms and embodiment levels in a national sample of Poles. *Scientific Reports*. 2023. Vol. 13. Article 17222. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10567698/> (дата звернення: 07.04.2026).
61. Sagiv L., Schwartz S. H. Personal Values Across Cultures. *Annual Review of Psychology*. 2022. Vol. 73, no. 1. P. 517–546. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-021920-111905> (дата звернення: 10.04.2026).
62. Schwartz S. H. An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*. 2012. Vol. 2, no. 1. URL: <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116> (дата звернення: 08.04.2026).
63. Singelis T. M., Triandis H. C., Bhawuk D. P. S., Gelfand M. J. Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: A theoretical and measurement refinement. *Cross-Cultural Research*. 1995. Vol. 29, no. 3. P. 240–275. URL: <https://doi.org/10.1177/106939719502900302> (дата звернення: 09.04.2026).
64. Singer J. A. Narrative identity and meaning making across the adult lifespan: an introduction. *Journal of Personality*. 2004. Vol. 72, no. 3. P. 437–459.
65. Steiner C. *Scripts People Live: Transactional Analysis of Life Scripts*. New York: Grove Press, 1974. 350 p.
66. Triandis H. C. *Individualism and Collectivism*. Boulder: Westview Press, 1995. 259 p. <https://doi.org/10.4324/9780429499845>
67. Vasylykevych Y. Diagnostics of Psychological Peculiarities of Emotional Attitudes of an Internally Displaced People. *Social Work and Education*. 2019. Vol. 6, no. 2. P. 186–195. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.19.2.7>
68. White T. The Life Script Heptagon. *International Journal of Transactional Analysis Research & Practice*. 2022. Vol. 13, no. 1. P. 53–61. URL: <https://ijtar.org/article/download/23295/14732>

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник ранніх дитячих рішень (адаптований українською мовою (Г. Гандзілевська, У. Нікітчук)

Перед Вами ряд тверджень. Всі вони – це думки, що час від часу виникають у багатьох людей. Щодо кожного твердження оцініть, будь ласка, як часто подібна думка виникає у Вашій голові (+) Правильних чи неправильних відповідей тут немає.

Думки	нікол и	інкол и	часто	част о
1. Я взагалі не знаю, хто я і що я тут роблю.				
2. Швидше б все закінчилося.				
3. Без мене всім буде краще.				
4. Моя присутність у цьому світі нічого не змінює				
5. Я відчуваю себе зайвим.				
6. Мені зручно, коли за мене вирішують інші.				
7. У мене нічого не вийде без сторонньої допомоги				
8. Я залежу від інших				
9. Я безсилий, обставини сильніші за мене,				
10. Я не хочу дорослішати				
11. Я більше нічого не попрошу.				
12. Я маю дбати про інших.				
13 Мій день завжди розпланований.				
14 . Треба постійно бути чимось зайнятим.				
15.Я завжди маю бути відповідальним				
16. Мені ніколи не досягти успіху				
17. Не можна завжди бути щасливим				
18. За успіхом завжди слідує невдача.				
19. Успіх – це не про мене				
20. Це занадто складно				

21.	Мені здається, я не заслуговую на першого місця,				
22.	Мені не комфортно, коли я відрізняюся від інших.				
23.	Бути в центрі уваги – випробування для мене.				
24.	Я думаю, що бути першою (им) це важко.				
25.	Я вважаю, що краще залишатися осторонь, в стороні.				
26.	Не моя вина, що в мене нічого не виходить..				
27.	Я не можу зробити нічого, що вартує уваги.				
28.	Немає сенсу щось робити.				
29.	Все в мене виходить не так як треба.				
30.	Я не можу вплинути на обставини				
31.	Нікому не можна довіряти.				
32.	Краще не кохати, щоб не розчаровуватись.				
33.	Кохання завжди причиняє біль.				
34.	Мені добре бути самотнім (самотньою).				
35.	Мені ніхто не потрібен.				
36.	Коли я хворію всі краще ставляться до мене.				
37.	Я напевно зійду з розуму				
38.	Не турбуйте мене, я хворію.				
39.	Коли хворієш, то принаймні не потрібно вирішувати проблеми				
40.	У мене не вистачить сил, щоб побороти будь-яку хворобу.				
41.	Ніхто не буде знати мене справжню.				
42.	Якщо моя думка не збігається із думкою інших, я маю мовчати.				
43.	Мій внутрішній світ не вартий чистіс уваги.				
44.	Якби я народилась (вся) іншої статі, я була (в) щасливішою (им).				

45.	Мене не помічають				
46.	Мене ніхто не цінує				
47.	Всім байдуже до мене.				
48.	Мої думки переживання нікого не хвилюють, нікому не потрібні				
49.	Я – це остання буква алфавіту, не потрібно виставляти своє я на загал				
50.	Я можу стати значимим (значною), але ніколи не проявлю цього				
51.	Я вважаю, що про краще не думати про проблеми.				
52.	Краще я подумаю про це завтра				
53.	Я ніколи не вирізнялась (вся) інтелектуальними здібностями				
54.	Я вважаю, що багато думати шкідливо.				
55.	Я не можу швидко думати				
56.	На мою думку, людина вразлива, коли проявляє свої почуття				
57.	Краще не давати волі почуттям.				
58.	Я ніколи не плачу				
59.	Потрібно стримувати свої емоції.				
60.	Соромно відчувати те, що я відчуваю.				
61.	В групі до мене ніхто не прислухається				
62.	Бути членом групи – це дурість				
63.	Бути в групі означає слідувати стадному інстинкту				
64.	Я не вважаю себе учасником жодної з груп				
65.	Перебуваючи в групі, перестаєш бути індивідуальністю.				
66.	Я боюсь помилитися.				
67.	Все в мене виходить не так як треба.				
68.	Потрібно все робити якнайкраще.				

69.Справа, не зроблена досконало, не зроблена взагалі.				
70. При будь-яких обставинах потрібно тримати себе в руках.				
71. Я можу контролювати себе.				
72.Я не піддаюсь впливу.				
73. Емоції це діло слабких.				
74. Я щасливий(щаслива), коли задоволені потреби інших.				
75. Не гарно відмовляти комусь у проханні				
76. Я маю завжди бути в гарному гуморі, щоб радувати інших				
77. Необхідно піклуватися про інших				
78.Мої батьки вважають мене старанною людиною.				
79. Мені здається, якщо щось виходить легко, воно не таке цінне				
80. Я в нормі, якщо я завжди стараюся				
81. Якщо щось не виходить я втішаю себе тим, що зробила(зробив) все, що в моїх силах.				
82. Ну ось, як завжди запізнилася (запізнився)..				
83. Ні на що не вистачає часу.				
84. Швидше! Швидше!				
85. Я ніколи нічого не встигаю				
<i>Чи приходять подібні думки в голову після того, як у вас народилась нова ідея, захотілось зробити щось неординарне, ви відчули натхнення ?</i>				
86. Все це дурниці				
87. Ніхто не оцінить витвори мистецтва, створені мною.				
88. Мрії ніколи не збуваються.				
89. Нічого нового придумати не можна, все вже придумали.				

90. Якщо не знаєш чогось, краще запитати ніж придумувати самому.				
--	--	--	--	--

1. Не будь, не живи (1–5);
2. Не дорослішай, не будь самостійним (6–10);
3. Не будь маленьким, не будь спонтанним (11–15);
4. Не будь успішним (16–20);
5. Не будь першим (21–25);
6. Не роби (26–30);
7. Не зближуйся, не кохай (31–35);
8. Не будь здоровим (36–40);
9. Не будь собою (41–145).
10. Не будь значущим (46–50);
11. Не думай (51–55);
12. Не відчувай (56–60);
13. Не належ до групи (61–65);
1. Будь досконалістю (66–69);
2. Будь сильним (70–73);
3. Звеселяй інших (70–73);
4. Старайся (74–77);
5. Поспішай (82–85);
14. Не твори (86–90);

Обробка результатів: За кожну відповідь нараховується певна кількість балів:

«Ніколи» – 0 балів;

«Якщо й думаю так, то рідко» – 1 бал;

«Час від часу думаю так» – 2 бали;

«Ловлю себе на цій думці частіше, ніж хотілося б» – 3 бали;

«Не можу позбутися цієї думки» – 4 бали.

Потім необхідно підрахувати кількість балів за кожною шкалою (як наведено в ключі). Чим більша кількість балів за шкалою, тим більше проявляється ця батьківська заборона в життєвому сценарії нашого респондента.

Опитувальник: Індивідуалізм - Колективізм

1. Розмовляючи з людьми, я надаю перевагу прямолінійному, відвертому спілкуванню.
2. Моє щастя значною мірою залежить від щастя людей, які мене оточують.
3. Я б робив те, що подобається моїй сім'ї, навіть якби терпіти не міг цієї справи.
4. Перемога – це все!
5. Кожен повинен жити, не залежачи від інших.
6. За все, що відбувається зі мною, несу відповідальність лише я.
7. Як правило, я жертвую власними інтересами (вигодою) на користь групи, до якої належу.
8. Мене дратує, коли хтось виконує роботу краще за мене.
9. Для мене важливо, щоб у групі/групах, до яких я належу, підтримувалися гармонійні стосунки.
10. Для мене важливо робити свою роботу краще за інших.
11. Я люблю ділитися різними дрібничками зі своїми сусідами.
12. Мені подобається працювати в атмосфері конкуренції.
13. Наші старенькі батьки мають жити разом із нами в одному домі.
14. Благополуччя моїх колег по роботі важливе для мене.
15. Мені подобається бути унікальним, багато в чому не схожим на інших людей.
16. Якби мій родич опинився у фінансовій скруті, я б допоміг йому у міру своєї можливості.
17. Діти повинні пишатися своїми батьками, якщо ті отримують заслужену винагороду.
18. Мої інтереси і те, що я роблю у житті, стосуються лише мене.
19. Конкуренція – це закон життя.
20. Якщо мій колега по роботі отримає премію, я буду радий за нього.
21. Я – унікальна людина.
22. Задоволення для мене – це проводити час з іншими людьми.
23. Коли хтось робить роботу краще за мене, я внутрішньо напружуюсь і мобілізуюсь.
24. Я б пожертвував справою, яку я дуже сильно люблю, якщо б цю справу не схвалювала моя сім'я.
25. Мені подобається приватність.

26. Хороше суспільство неможливе без конкуренції.
27. Дітей треба вчити ставити на перше місце свої обов'язки, а не власні забаганки.
28. Я почуваюся прекрасно, коли виконую з іншими якусь спільну роботу.
29. Терпіти не можу, якщо доводиться не погодитися з іншими членами групи, до якої належу.
30. Деяким людям важливо постійно перемагати, але я не один із них. (Зворотне питання)
31. Перед тим, як вирушити в далеку поїздку, я раджусь із багатьма своїми рідними і друзями.
32. Коли я досягаю успіху, це, як правило, пояснюється моїми здібностями.

СЕРТИФІКАТ ПРО ПУБЛІКАЦІЮ СТАТТІ

JS 26/32/39

АВТОР

МАТЮХ ТЕТЯНА ВАЛЕНТИНІВНА

НАЗВА СТАТТІ

ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛІЗМУ ТА КОЛЕКТИВІЗМУ
СТУДЕНТІВ ВПО ЗАЛЕЖНО ВІД РАННІХ ДИТЯЧИХ РІШЕНЬ

ВИПУСК ЖУРНАЛА

№ 32 / ТРАВЕНЬ 2026

Стаття індексується в Google Scholar

ДИРЕКТОР МОЛОДІЖНОЇ НАУКОВОЇ ЛІГИ
ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ
ІГОР КОРЕНЮК

Додаток Д

CERTIFICATE

is awarded to

Matyukh Tetyana

for being an active participant in

VII International Scientific and Practical Conference

**“SCIENTIFIC RESEARCH: MODERN
CHALLENGES AND FUTURE PROSPECTS”**

24 Hours of Participation

(0,8 ECTS credits)

MUNICH

17-19 February 2025

sci-conf.com.ua

